

ΥΠΕΡΦΥΗΣ ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΘΑΛΑΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΩΝ
ΕΝ Τῃ ΑΡΧΑΙΑ ἸΣΡΑΗΛΙΤΙΚῃ ΚΑΙ Τῃ ΚΛΑΣΣΙΚῃ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ *

(Συμβολή εἰς τὴν ὀρθὴν γραμματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνάλυσιν
καὶ ἑρμηνείαν ἀρχαίων κειμένων).

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΟΥ

ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν,
Γυμνασιάρχου.

EXCURSUS I.

ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ § 36 ΤΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΥΠΕΡΦΥΑ ΔΙΑΒΑΣΙΝ ΤΗΣ ΕΡΥΘΡΑΣ
ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΗΣ ΑΡΤΑΠΑΝΕΙΟΥ ΕΚΘΕΣΕΩΣ

Ἐν τῷ **πρωτοτύπῳ** κειμένῳ τοῦ Ἀρταπάνου ἀναγινώσκομεν: «τῷ δὲ Μωύσῳ φωνὴν θείαν γενέσθαι (sc. Ἀρτάπανός φησι) πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ ῥάβδῳ καὶ διαστήναι. τὸν δὲ Μώνσον ἀκούσαντα ἐπιθιγεῖν τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος καὶ οὕτω τὸ μὲν ῥᾶμα διαστήναι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ πορεύεσθαι». Ἐν τῇ «Ἐξόδῳ»¹ λέγεται, ὅτι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ παρὰ τὴν θάλασσαν εὐρισκομένων καὶ ἐν πολλῇ ἀμηχανίᾳ διατελούντων πρὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς Αἰγυπτίων εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωυσεῖ: «καὶ σὺ ἔπαρον τῇ ῥάβδῳ σου καὶ ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ῥήξον αὐτήν... ἐξέτεινε δὲ Μωυσῆς τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ὑπῆγαγε Κύριος τὴν θάλασσαν ἐν ἀνέμῳ νότῳ βιαίῳ δλην τὴν νόκτα καὶ ἐποίησε τὴν θάλασσαν ξηρὰν καὶ ἐσχίσθη τὸ ὕδωρ»². Ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς «Ἐξόδου» παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιταχθὲν τῷ Μωυσεῖ ἔργον ἐν πρώτοις μὲν διφυές ἦτο, συνιστάμενον δηλαδὴ τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἄρσεως τῆς ῥάβδου καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς χειρὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ῥήξεως ταύτης, εἴτα ὁμῶς ἀπλοῦν, συνιστάμενον δηλαδὴ ἐκ τῆς ἐκτάσεως ἀπλῶς τῆς χειρὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ὠθουμένης οὕτω τῆς ὑποθέσεως τῆς διαστάσεως τῶν ὑδάτων αὐτῆς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς αὐτομάτου περαιτέρω

* Συνέχεια ἀπὸ σελ. 72 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

1. Ἔξοδ. 14,9 κέξξ.

2. Παρατηρητέον τὸν ὀρθολογιστικὸν χαρακτῆρα τῆς τελευταίας ταύτης φράσεως.

καὶ φυσικῆς ἀκολυθίας τῶν γεγονότων. Ἡ διασάφησις αὐτῆ τοῦ οἰκείου χωρίου τῆς «Ἐξόδου» ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν ὀρθῆς ἐρμηνείας ὀρισμένων λογοτεχνικῶν ιδιορρυθμιῶν καὶ ὀρισμένων περαιτέρω συντακτικῶν ἀνωμاليῶν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τοῦ Ἀρταπάνου.

Ἐν πρώτοις παρατηρητέον, ὅτι παρ' Ἀρταπάνῳ ὁ Μωυσῆς κατοπιν ἀκροάσεως «θείας» τινὸς «φωνῆς» κυρίως δίστησι τὰ νόματα τῆς θαλάσσης καὶ ὅτι διεξάγει τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἔργον οὐχὶ δι' ἐκτάσεως τῆς χειρὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ὡς ἐν τῇ «Ἐξόδῳ» σχετικῶς λέγεται, ἀλλὰ διὰ τῆς πλήξεως τῆς διὰ τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. Πανταχοῦ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τούτων διαπλοῦται λογοτεχνικῆ τις χροιά εἰδωλολατρικοῦ μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Ἰουδαϊκοῦ, χαρακτήρος μαρτυροῦσα ἐναργῶς μίμησιν τοῦ ὕφους καὶ τῆς τεχνιτείας τῆς ἀρχαίας ἱστοριογραφίας. Παρ' Ἰωσήφῳ¹ τύπτει ὁμοίως ὁ Μωυσῆς τῇ βακτηρίᾳ τὴν θάλασσαν, ἥτις ὑπὸ τῆς πληγῆς ταύτης ἀνακοπεῖσα καὶ εἰς ἑαυτὴν ὑποχωρήσασα γυμνὴν ἀφήκε τὴν γῆν, ἵνα αὐτὴ εἶναι τοῖς Ἑβραίοις ὁδὸς καὶ φυγὴ. Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀντιγράφει ὁ Ἰώσηπος τὸν Ἀρτάπανον.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἐδαφίοις τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τοῦ Ἀρταπάνου κεῖται τὸ ἀπαρέμφατον: «διαστῆναι», ὅπερ εἶναι χρόνου ἐνεργητικοῦ ἁορίστου δευτέρου, ὡς συνήθως ἐν τῇ γραμματικῇ λέγομεν, καὶ ἔχει ἀμετάβατον διάθεσιν. Κυρίως τὰ ἀπαρέμφατα τοῦ χρόνου τούτου ἔχουσι συνοπτικὴν ἔννοιαν, δηλοῦσι δηλαδή τὴν ῥηματικὴν ἔννοιαν οὐχὶ ἐν παρατακτικῇ ἐξελίξει, ἀλλὰ συνειλημμένην οὕτως εἰπεῖν καὶ συντετελεσμένην ἐν τινι ὀρισμένῳ χρονικῷ σημείῳ καὶ δέον, ὅπως ἐπὶ τὸ ὀρθότερον καλῶνται «ἀπαρέμφατα χρόνου συνοπτικοῦ». Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ τε ἀπαρέμφατα καὶ αἱ μετοχαὶ στεροῦνται ἀπολύτου χρονικῆς βαθμίδος: ταῦτα ἔχουσι σχετικὴν μόνον χρονικὴν βαθμίδα, χρονικὴν δηλαδή βαθμίδα ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς ῥηματικῆς ἔννοιαι, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται. Τὰ εἰδικὰ ἀπαρέμφατα, ἥτοι τὰ ἀπαρέμφατα, ἅτινα ἐξαρτῶνται ἐκ λεκτικῶν καὶ δοξαστικῶν ῥημάτων, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται, ῥηματικῆς ἔννοιαι προτερόχρονα ἢ ὑστερόχρονα, χρόνου δηλαδή παρελθόντος ἢ μέλλοντος, τὰ τελικὰ δὲ ἀπαρέμφατα, ἅτινα ἐξαρτῶνται ἐξ ἐφετικῶν καὶ δυνητικῶν ῥημάτων, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται, ῥηματικῆς ἔννοιαι ὑστερόχρονα μόνον, χρόνου δηλαδή μέλλοντος, οἷον:

«οἱ δὲ στρατιῶται ἐχαλέπαινον τοῖς στρατηγοῖς καὶ ἔφασαν αὐτοὺς πάλαι ταῦτ' εἰδότας κρύπτειν» Ξενοφ. Κύρ. ἀν. I 4,1: «ὀπίσπευον» (sc. οἱ στρατιῶται) ἤδη ἐπὶ βασιλείᾳ εἶναι I 3, 1: «... νῦν ἐλπίς ἤδη, καθάπερ ἂν αὐτῶν» (sc. τοῦ τε ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος) θάτερον εἶτε ἀμυδρότερον εἶτε σαφέστερον ἀναφαίνετα, καὶ θάτερον οὕτως ἀναφαίνεσθαι Πλάτ. σοφ. p. 250 e «... δὲ ἔφησθα κελαινεφέι Κρονίωνι ὄνῃ ἐν ἀθανάτοισιν

1. Ἰώσ. τοῦδ. ἀρχαιολ. II 16,2 (=§ 338=I [1887] 154, 4 κέξξ. Niese).

ἀεικέα λοιγὸν ἀμῦναι» Ὀμ. Ἴλ. Α 397 κέξ.—«ἐλπωρή τοι ἔπειτα τελευτήσαι (sc. σὲ τὸν Τηλέμαχον) τάδε ἔργα» Ὀδ. β 280. «...|ἐλπωρή τοι ἔπειτα φίλους τ' ἰδέειν (sc. σὲ τὸν Ὀδυσσεά) καὶ ἰκέσθαι| οἶκον...» ζ 313 κέξξ.—«καὶ δὴ μοι γέρας αὐτὸς ἀφαιρήσεσθαι ἀπειλεῖς» Ἴλ. Α 161. «ἐλπίζειν γὰρ (sc. ἔφη Γύλιππος) ἀπ' αὐτοῦ τι ἔργον ἄξιον τοῦ κινδύνου ἐς τὸν πόλεμον κατεργάσεσθαι» Θουκ. VII 21,2. «...λογιζόμενοι (sc. Ἐλληνές τε καὶ ὁ Ἀριαῖος) ἤξεν...εἰς κόμας τῆς Βαβυλωνίας χώρας» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. II 2,13. «...|...| τῶν σε, γέρον, πλούτῳ τε καὶ νύσσι φασὶ κεκάσθαι» Ὀμ. Ἴλ. Ω 543 κέξξ.—«ἦδη φασὲν τοῦτον (sc. ὅς ἂν ἐν τῇ πόλει παραμείνῃ) ὁμολογημένοι ἔργῳ ἡμῖν (sc. τοῖς νόμοις), ἃ ἂν ἡμεῖς κελεύωμεν, ποιήσῃ ταῦτα» Πλάτ. Κρίτ. ρ. 51 ε. «...κέκλετο (sc. Ἐκτωρ) δ' ἄλλους| Τρῶας φεγγόμεναι» Ὀμ. Ἴλ. II 657 κέξ. — «καθάπερ ἄσπι Λάχης μὴ ἀφίεσθαι σε ἐμοῦ διεκελεύετο, ἀλλὰ διερωτῶν,...» Πλάτ. Λάχ. ρ. 186 d. «ἃ δ' αὖ εἶπεν (sc. ὁ Κριτίας), ὡς ἐγὼ (sc. ὁ Θηραμένης) εἶμι οἶος ἀεὶ ποτε μεταβάλλεσθαι,...» Ξενοφ. ἑλλ. II 3,45. «...| εὐχόμενος θάνατόν τε φυγεῖν καὶ μῶλον Ἄρηος» Ὀμ. Ἴλ. Β 400 κέξ. — «οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν (sc. Ἐρετριέων) ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν...» Ἡρόδ. VI 100, 2. «...ἱκανοὶ ἔσονται τά τε παρὰ βασιλέως τοῖς Ἑλλήσιν ἀπαγγεῖλαι...» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. II 3,4. «ὁ δὲ (sc. Ξενοφῶν)... παρήγγειλε... τοὺς τοξότας ἐπιβεβλήσθαι ἐπὶ ταῖς νευραῖς,...» V 2,12¹.

Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον τὸ ὑποκειμένον τοῦ «διαστῆναι» διάφορον εἶναι τοῦ ὑποκειμένου τοῦ «πατάξαι», ἢ «θάλασσα» δηλονότι, καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο οὐχὶ ὁμαλῶς δύναται, ὅπως νοηθῆ ἐπὶ τοῦ ἀπαρεμφάτου τούτου συμπλεκτικῶς μετὰ τοῦ «πατάξαι» συνδεομένου, ἔδει, ὅπως τεθῆ τοῦτο ὑποδηλούμενον βεβαίως καθ' ἀντικατάστασιν διὰ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας: «αὐτήν». Οὕτως ἔδει, ὅπως ἔχωμεν ἐνταῦθα: «τῷ δὲ Μωύσῳ φωνῆν θείαν γενέσθαι (sc. Ἀρτάπανός φησι) πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ ῥάβδῳ καὶ διαστῆναι αὐτήν (ἐπὶ τὸ ὀρθότερον: ὥστε διαστῆναι αὐτήν)» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐκείνην τοῦ δευτέρου μέρους τῆς διηγήσεως τῆς «Ἐξόδου», καθ' ἣν ὁ Μωυσῆς θὰ ἐπληρτεν ἀπλῶς τὴν θάλασσαν ἢ θὰ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτήν, θὰ ἐπῆρχετο δ' εἶτα ἡ διάστασις τῶν ὕδατων αὐτῆς ὡς τι πρᾶγμα αὐτομάτου καὶ φυσικῆς ἀκολουθίας τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Μωυσέως ἄνευ ἀνάγκης περαιτέρω τινὸς ἐνεργείας αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα πρὸς ἄρσιν τῆς συντακτικῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου δέον, ὅπως μετὰ τὸ «διαστῆναι» τεθῆ: «αὐτήν». Οὕτως ὁμως διὰ τῆς ἐπακολουθοῦσης φράσεως: «τὸν δὲ Μωύσον... ἐπιθιγεῖν τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος καὶ οὕτω τὸ μὲν νῦν διαστῆναι...», ἐν ἧ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγονται

1. Πρβλ. προχείρως R. Kühner-B. Gerth, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Satzlehre. I, Hannover 1955⁴, σ. 182 κέξ. (=§ 389, 3. 4)· 184 (=§ 389, 5 b)· 192 κέξξ. (=§ 389 D. Anm. 4 κέξξ.)· II (1955⁴) 3 κέξξ. (=§ 472 κέξξ.).

μετὰ τῆς διαφορᾶς μόνον, ὅτι τὰ συνοπτικὰ ἀπαρέμφατα αὐτῆς εἶναι πλέον εἰδικὰ ἅτε ἐκ τοῦ νοουμένου: «φησὶν» (sc. Ἀρτάπανος)» ἐξαρτώμενα καὶ χρόνου παρελθόντος ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον τοῦ «φησὶν», θὰ εἴχομεν περιττὴν τινα καὶ ἀτερπῆ ἐπανόληψιν ταύτοσήμων ἐννοιῶν. Ἴσως τὴν λεπτομέρειαν ταύτην κυρίως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Stephanus προέβη εἰς τὴν λύσιν τοῦ Γορδίου δεσμοῦ διὰ τῆς ἀπαλείψεως ἐκ τοῦ κειμένου αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν χειρογράφων παραδεδομένου: «καὶ διαστήναι». Παρὰ ταῦτα πάντες οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδίδοται τοῦ ἔργου τοῦ Ἀρταπάνου πλὴν τοῦ Heinichen, ὅστις ἀπήλειψεν ὁμοίως ἐκ τοῦ κειμένου αὐτοῦ τὸ «καὶ διαστήναι» ἀκολουθῶν προφανῶς τῷ Stephano, τοῦ Mras καὶ τοῦ Freudenthal δατηροῦσιν ἐν τοῖς κειμένοις αὐτῶν τὰς λέξεις ταύτας. Ὁ ἔξοχος θεολόγος καὶ φιλόλογος Mras μετέβαλεν ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ λίαν εὐφυῶς τὸ «διαστήναι» εἰς «διαστήσαι», οὗ νῦν μεταβατικῆς διαθέσεως ὄντος δύναται, ὅπως ὁμαλώτατα νοηθῆ ὑποκείμενον μὲν ὁ Μωυσῆς («τὸν Μωυσεά»), ἀντικείμενον δὲ ἡ θάλασσα («αὐτήν»). Ὑπὸ τὴν διόρθωσιν ταύτην παρέσχον καὶ ἐγὼ τὴν ἔννοιαν τοῦ οικείου κειμένου ἐν τῇ νεοελληνικῇ αὐτοῦ μεταφράσει, ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια αὕτη ἄλλως τε προσήκει τῇ ἐννοίᾳ ἐκείνῃ, ἣν παρέχει ἡμῖν τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἀντιστοίχου διηγήσεως τῆς «Ἐξόδου», ἣν θὰ εἴχε κατά πᾶσαν πιθανότητα πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ἀρτάπανος. Ὁ Freudenthal κρίνων, καθ' ὃν τρόπον ἴσως καὶ ὁ Stephanus ποτὲ ἔκρινε, λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου¹, ὅτι τὸ «καὶ διαστήναι» εἶναι «περιττόν» (überflüssig) ἀποτελοῦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνταῦθα «γλώσσημα» παρεμβληθὲν ὑπὸ τινος ἔχοντος πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ «διαστήναι» τοῦ δευτέρου ἑδαφίου τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου: «...καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστήναι,...». Τούτου ἕνεκα τίθεται ὁ Freudenthal ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ τὸ «καὶ διαστήναι» μεταξὺ ἀγκυλῶν, σημειωτέον δ' ὁμοῦ συναφῶς, ὅτι οὐχὶ δίκαιον εἶναι τὸ ὑπερήφανον ὕφος, μεθ' οὗ οὗτος γράφει ἐν τῷ οικείῳ ὑπομνήματι: *suspicionis signum addidi*, ἐφ' ὅσον ἡ ὑποψία παρεμβολῆς ἐνταῦθα τοῦ «καὶ διαστήναι» ὡς «γλωσσήματος» ἐγεννήθη οὐχὶ παρ' αὐτῷ τὸ πρῶτον ὡς τις πρωτότυπος καὶ μεγαλοφυῆς ἅμα ἐμπνευσις κριτικοῦ καὶ ἐρμηνευτικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ παρὰ τῷ Stephano κυρίως, ὅστις μάλιστα καὶ διέγραψεν, ὡς ἐλέχθη, ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ τὴν φράσιν ταύτην. Ἐν συνεχείᾳ παρατηρήτεον ἐνταῦθα, ὅτι ἄστοχα καὶ παράδοξα εἶναι, ὅσα περαιτέρω ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν συνδυασμὸν τοῦ «διαστήναι» μετὰ τοῦ «πατάξαι» λέγει ὁ Freudenthal, καθ' ὃ ὁ συνδυασμὸς οὗτος «βάρβαρος» καὶ «σόλοικος» (*sprachwidrig*) εἶναι, «ἐφ' ὅσον ὑπὸ τινος ἐπιδειξίου λογογράφου, ὡς ὁ ψευδο-Ἀρτάπανος, σὺδέποτε θὰ ἀντηλλάσσετο ὁ μέλλων πρὸς τὸν ἀόριστον». Ἄν ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐρμηνεύω τοὺς λόγους τοῦ Freudenthal, τότε νοεῖ οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτι ὁ Ἀρτάπανος ὤφειλεν, ὅπως

5 J. Freudenthal, *ε. ε.*, II (1875) 218.

γράφῃ οὐχὶ ἀόριστον: «διαστήναι», ἀλλὰ μέλλοντα πολλῶ μᾶλλον: «διαστήσειν». Ὁ Freudenthal οὐχὶ τῆς δεούσης προσοχῆς ἠξίωσε τόδε τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ τὸ «διαστήναι» δέον, ὅπως τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἶναι, οἷου χρόνου εἶναι καὶ τὸ «πατάξαι», μεθ' οὗ συνδέεται συμπλεκτικῶς διὰ «καί», καὶ ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἀμφοτέρω τὰ ἀπαρέμφρατα ταῦτα εἶναι συνοπτικὰ τελικὰ ἀπαρέμφρατα χρόνου μέλλοντος ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς φράσεως: «φωνὴν θείαν κελεύσαι», ὅπως ἴσως θὰ ἤθελε καὶ ὁ Freudenthal ἐν σχέσει τοῦλάχιστον πρὸς τὸ ἕτερον τούτων, τὸ «διαστήναι» δηλονότι. Ἄλλως τε εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκ τῶν συνοπτικῶν ἀπαρεμφάτων, τῶν ἀπαρεμφάτων δηλαδὴ τοῦ ἀορίστου καὶ τοῦ μέλλοντος, μόνον τὰ πρῶτα συνάπτονται μετὰ ῥημάτων ἐφεικτικῶν ἢ δυνητικῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας αὐτῶν, οἷον: «οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν (sc. τῶν Ἑρετριέων) ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν...» Ἡρόδ. VI 100,2. «...καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ἀντιπαρακελεύομαι (sc. ἐγὼ ὁ Νικίας) μὴ κατασχευθῆναι,» Θουκ. VI 13,1. «εἰ γὰρ ἐμοὶ (sc. τῷ Τηλεμάχῳ) τοσσῆνδε θεοὶ δύναιμι περιθεῖεν, τίσασθαι μνηστῆρας...» Ὀμ. Ὀδ. γ 205 κέξ.— «...δς (sc. ἐγὼ ὁ Περικλῆς) οὐδενὸς ἦσσαν οἶομαι εἶναι γυνῶναι τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσαι ταῦτα...» Θουκ. II 60,5¹. Εἰ ὁ Freudenthal μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς παρετήρει ταῦτα, τότε θὰ ἀνεκάλυπτεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου βαρβαρισμὸν τινὰ ἢ σολοικισμὸν οὐχὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀντικαταστάσεως δῆθεν ὑπὸ τοῦ Ἀρταπάνου ἢ ἄλλου τινὸς τοῦ μέλλοντος διὰ τοῦ ἀορίστου, ἀλλ' ἐν τῷ ἀσυγχωρήτῳ πολλῶ μᾶλλον συμπλεκτικῶ συνδυασμῷ ῥηματικῶν ἐννοιῶν διαφόρου διαθέσεως, περὶ οὗ ἰκανὸς ἤδη ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Πάντως ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις ταύτας τοῦ Freudenthal διατελῶν πιθανώτατα καὶ ὁ Jacoby (F Gr. Hist.) ἐπάγεται μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦ ἐν τῷ οἰκείῳ ὑπομνήματι αὐτοῦ εὐθὺς μετὰ τὴν μνειάν τῆς διορθώσεως τοῦ Μῆγας τόδε: «καὶ διαστήσειν?».

Τὸ δευτέρον ἐδάφιον τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου: «τὸν δὲ Μῶνσον ἀκούσαντα

1. Ὑπάρχουσιν, ὡς γνωστόν, χωρία τινὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματικῆς, ἐν οἷς ἐφεικτικὰ ἢ δυνητικὰ ῥήματα φαίνονται συντασσόμενα μετ' ἀπαρεμφάτων μέλλοντος, οἷον: ἀδεήθησαν (sc. οἱ Κορίνθιοι) τῶν Μεγαρέων ναυὸν σφᾶς ζυμπροπέμψειν» Θουκ. I 27,2. «... ἐπιέμενοι (sc. οἱ Ἀθηναῖοι)... τῆς πάσης (sc. Σικελίας) ἄρξιν» VI 6,1. «... ἐβούλοντο (sc. ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων)... προτιμωρήσασθαι» 57,3. «πέσειν γὰρ (sc. ὁ Νυμφόδορος ὑπεδέχεται) Σιτάλικην πέμψειν στρατιάν Θρακίαν Ἀθηναίοις» II 29,5. «... εἰ σέ γ' (sc. τὸν Φιλοκλήτην) ἐν λόγοις|πέσειν δυνησόμεσθα μηδὲν, ὦν λέγω;» Σοφ. Φιλ. 1393 κέξ., ὅμως ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ ἐσφαλμένης γραφῆς ἀπαρεμφάτων ἐνεστώτος ἢ ἀορίστου, ἦτοι κατὰ σειρὰν τῶν ἀπαρεμφάτων: «ζυμπροπέμψειν» — «ζυμπροπέμψαι», «ἄρχειν» — «ἄρξαι», «προτιμωρεῖσθαι» — «προτιμωρήσασθαι», «πέμπειν» — «πέμψαι», «πέθειν» — «πέσειν». Περὶ τῶν ἀπαρεμφάτων τῶν δύο τελευταίων χωρίων, ἦτοι τῶν: ἀπέμψειν καὶ ἀπέσειν, θὰ ἠδύνατο ἴσως, ὅπως καὶ τόδε ἐπιλεχθῆ, ὅτι δηλαδὴ ταῦτα παρὰ τὸν κανόνα ἀνέλαβον τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος καὶ οὐχὶ τοῦ ἀορίστου κατὰ τινὰ ἀφομοίωσιν τῶν χρόνων, λόγῳ δράσεως δηλαδὴ ἐπ' αὐτὰ τοῦ μέλλοντος χρόνου τῶν, ἐξ ὧν ἐξαρτῶνται, ῥημάτων, ἦτοι τῶν: «πέσειν», «δυνησόμεσθα».

ἐπιθιγεῖν (sc. Ἀρτάπανός φησι) τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστῆναι,.... ἀντιστοιχεῖ ἐννοιολογικῶς τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς οἰκείας διηγήσεως τῆς «Ἐξόδου», καθ' ἣν ὁ Μωυσῆς ἐξέτεινεν ἀπλῶς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἐπῆλλε δ' εἶτα ἡ διάστασις τῶν ὑδάτων αὐτῆς ὡς τι γεγονός ἀυτομάτου καὶ φυσικῆς ἀκολουθίας τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Μωυσέως ἄνευ ἀνάγκης περαιτέρω τινὸς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τὴν θέσιν τοῦ «ἐπιθιγεῖν» κατέχει ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐν ἄλλοις μὲν τούτων τὸ «ἐπιθήγειν», ἐν ἄλλοις δὲ τὸ «ἐπιθήσειν» καὶ ἐν ἄλλοις τέλος τὸ «ἐπιθίγειν». Τὸ «ἐπιθήγειν» καὶ τὸ «ἐπιθήσειν» οὐδεμίαν προφανῶς εὐλογον ἐννοίαν παρέχουσιν ἡμῖν ἐνταῦθα καὶ οὕτω λίαν ὀρθῶς οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀρταπάνου ἀνέλαβε ταῦτα εἰς τὸ κείμενον αὐτοῦ. Τὸ «ἐπιθίγειν» ἔχουσιν ἐν τοῖς κειμένοις αὐτῶν ὁ Stephanus, ὁ Heinichen, ὁ Gaisford καὶ ὁ Vigerus. Ὁ Dindorfius διώρθωσε τὸ ἀπαρέμφατον τοῦτο τοῦ ἐνεστώτος εἰς ἀπαρέμφατον ἀορίστου: «ἐπιθιγεῖν», ὅπερ ὀρθῶς ποιοῦντες ἀνέλαβον εἰς τὰ κείμενα αὐτῶν πάντες οἱ μετέπειτα ἐκδοταί. Ἐνταῦθα πάντα τὰ ἀπαρέμφατα: «πατάξαι», «διαστῆσαι», «ἐπιθιγεῖν», «διαστῆναι» ὀφείλουσιν, ὅπως εἶναι χρόνου ἀορίστου, συνοπτικοῦ δηλαδή, ἵνα ἡ ῥηματικὴ αὐτῶν ἐννοία τῆς πλήξεως τῆς θαλάσσης καὶ τῆς διαστάσεως τῶν ὑδάτων αὐτῆς θεωρῆται ὡς τι συνεπτυγμένον πλεόν καὶ τετελειωμένον θαυμάσιον γεγονός τοῦ παρελθόντος, οὐχὶ δὲ ὡς τι παρατεινόμενον καὶ ἐξελισσόμενον ἔργον ἐπιπόνου διαρκείας, ὡσεὶ ὁ Μωυσῆς οὐχὶ πλεόν ὡς προφήτης τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐργολάβος αἰγυπτιακῆς τινος ἢ ἰουδαϊκῆς ἐταιρείας, ἀνέλαβε τὸ πολυχρόνιον καὶ ἀκατόρθωτον ἔργον τοῦ διὰ μηχανικῶν μέσων διαχωρισμοῦ τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πρὸς δημιουργίαν διὰ μέσου αὐτῆς χάριν τῶν Ἰουδαίων καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ὁδοῦ προσιτῆς καὶ βατῆς.

Ἐν κατακλειδί ἐπάγομαι ἐνταῦθα τὴν οἰκείαν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου μετάφρασιν τοῦ Vigeri, ἵνα ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἰδίως ὁμμασι λάβῃ γνῶσιν τῆς εὐχερείας, μεθ' ἧς τὰς συντακτικὰς ἀνωμαλίας τῶν ἑλληνικῶν κειμένων καὶ τὰς λεπτὰς αὐτῶν ἐννοιολογικὰς ἀποχρώσεις παρακάμπτους ἢ παρορῶσιν οἱ ταῦτα εἰς ξένην τινὰ γλῶσσαν μεταφράζοντες, ὅταν τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελῶσιν οὗτοι οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ἀλλ' ἔλουθέρως καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν: At Moysum, uti mare virga percuteret, divinitus admonitum aquam virga tetigisse (sc. Artapanus scribit) ac discedentibus illico fluctibus copias tramite deduxisse¹.

1. Ἐχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐλευθέραν ταύτην μετάφρασιν τοῦ Vigeri ἀνακαλῶ τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τὴν νοσταλγὸν μνήμην εἰκόνας ἐκ τῶν χρόνων τῆς νεότητός μου, οὗς μακρὰν οἰουθήσετε πόνον καὶ πάθος ἤρεμος καὶ ἐν μέσῳ ἀβολώτου εὐτυχίας διηγῶν ποτε ἐν τινι μικρῷ χωρίῳ τῆς Ἐβρυτανίας. Κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς συνψάλλον ἐν τῷ καθαρωτάτῳ ναῷ τοῦ χωρίου μετὰ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινότητος τοὺς ἐκκλησιαστικὰς ἕκαστος ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε οἰκείων τούτων ἐκδόσεων μετὰ τῶν

EXCURSUS II.

ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΩΔΗΝ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΨΩΣΙΝ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΟΥ ΚΑΝΟΝΟΣ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ

Ἡ ᾠδὴ αὕτη ἔχει, ὡς εἶδομεν, αὐταῖς λέξεσιν ὧδε:

«Σταυρόν χαράξας Μωσῆς ἐπ' εὐθείας
ῥάβδῳ τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε
τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσοντι·
τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς Φαραὼ τοῖς ἄρμασι

5 κροτήσας ἤρωσεν

ἐπ' εὐρους διαγράψας τὸ ἀήτητον ὄπλον».

Πρὸς ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν τῆς ᾠδῆς ταύτης δεόν ἐν πρώτοις, ὅπως ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅ,τι ἤδη ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι δηλαδὴ ὁ ὕμνῳδός ἐπεδίωκε δι' αὐτῆς, ὅπως τὸ θαῦμα τῆς ὑπερφυοῦς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης παραστήσῃ καὶ καταδείξῃ ἡμῖν ὡς θείαν εἰκόνα διαγράψασάν ποτε κατὰ τινα συμβολικὸν τρόπον τὸν ἱερὸν τύπον τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου. Νομίζω, ὅτι ἡ συντακτικὴ πλοκὴ τῶν λέξεων τοῦ ὕμνου εἶναι ἀτακτός πως καὶ τεταραγμένη, ὥστε οὕτω νὰ μὴ παρέχωσιν ἡμῖν αὐταὶ μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας καὶ σαφηνείας τὸν εὐκρινῶς ἐνταῦθα διαφαινόμενον σιοπὸν τοῦ ποιητοῦ. Τοῦτο δηλοῦται ἡμῖν ἐναργῶς διὰ τῆς εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πιστῆς μεταφράσεως τοῦ ἀρχαίου κειμένου:

«Ἀφοῦ ὁ Μωσῆς ἐχάραξε σταυρόν ἐπὶ τῆς εὐθείας
(τῆς εὐθυγράμμου, ἐπιπέδου καὶ ὀριζοντίας) ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης,

ὠραίων καὶ εὐηχοτάτων χαρακτήρων τῆς ἀθανάτου ἡμῶν βυζαντινῆς μουσικῆς. Ὅσακις μετὰ τοῦ ἱερέως συνέψαλλον, οὐδεμία διαφωνία ἢ ἀσυμφωνία» μᾶλλον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ οἰκείου μουσικοῦ ἔργου ἀνέκυπτε, διότι ἀμφότεροι μετ' ἀκριβείας εἰχόμεθα τῆς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν χαρακτήρων ἐπιτασσομένης ἡμῖν μουσικῆς, ἀγωγῆς, ὅσακις ὅμως μετὰ τοῦ διδασκάλου συνέψαλλον, οὐχὶ μικραὶ ἀρρυθμίαι καὶ παραφωνίαι ἐτάρακτον τὸν ἱερὸν χῶρον τοῦ ναοῦ, διότι οὗτος οὐχὶ λίαν ἀκριβῆ καὶ ἐπιστημονικὴν γνῶσιν εἶχε τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ ταύτης καὶ ἐν τῇ ἐφέσει, ὅπως μόνος καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ψάλλῃ ἐπίσημόν τινα ὕμνον, οἶον τὸ χερουβικόν, ἔλεγέ μοι πολλῶκις ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς διδάσκαλος τοῦ χωρίου μου: «Θὰ συμπάλωμεν ἢ θὰ μὲ ἀφήσῃς καλλιτέρα μόνον νὰ τραγουδήσῃς;». Καὶ ὄντως «τραγουῦδι» ἦτο ἡ ἐπακολουθοῦσα μουσικὴ ἀπαγγελία τοῦ ὕμνου, ἐφ' ὅσον αὕτη ἐλευθέρᾳ ἦτο καὶ ἀυθαίρετος ἔχουσα ὡς μέτρον καὶ ὀδηγὸν οὐχὶ τοὺς καθιερωμένους μουσικούς χαρακτήρας, ἀλλὰ τὰς πρωτοτύπους ἐμπνεύσεις καὶ πτήσεις ἀμέτρου μουσουργίας καὶ ἀσυγκροτήτου. Διὰ τοῦ χαρακτήρος τούτου τοῦ ἐλευθέρου καὶ αὐτοσχεδίου «τραγουδιοῦ» ἐπιθυμῶ, ὅπως προσδιορίσω νῦν καὶ πάσας τὰς μεταφράσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, αἵτινες, ὡς ἡ τοῦ Vigeri, κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ γράμματος τοῦ πρωτοτύπου ἀποδίδουσι τὴν ἔννοιαν αὐτῶν.

διὰ ξάβδου διέτεμε τὴν Ἐρυθράν,
 ἵνα χωρήσῃ δι' αὐτῆς περὶ ὃ λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν
 ταύτην δέ (sc. τὴν Ἐρυθράν) μετὰ κρότου πλήξας ἐπιστρεπτικῶς
 5 ἦνωσεν ἐπὶ ζημίᾳ καὶ βλάβῃ τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραῶ,
 ἀφοῦ διέγραψεν ἐπὶ τοῦ πλάτους (sc. τῆς εὐρείας ἐπιφανείας) τῆς
 θαλάσσης τὸ ἀήττητον ὄπλον (sc. τὸν σταυρόν)».

Ἰπὸ τὴν συντακτικὴν ταύτην τῶν λέξεων πλοκὴν οὐδαμῶς ἐπιτυγχάνεται ὁ ῥηθεὶς σκοπὸς τοῦ ὕμνου, ὁ συνδυασμὸς δηλαδὴ φυσικοῦ τίνος τύπου τοῦ σταυροῦ ὑπερφυῶς ποτε ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ συντελεσθέντος μετὰ τοῦ σχήματος τοῦ πραγματικοῦ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἐκουσίως ὑψώθη ὁ Θεάνθρωπος. Χωρήσωμεν ὅμως νῦν βαθύτερον πως καὶ λεπτομερέστερον εἰς τὴν συντακτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀνάλυσιν καὶ διασάφησιν τοῦ ὕμνου.

Καθὰ τὰ ἀπαρέμφατα, οὕτω καὶ αἱ μετοχαὶ δηλοῦσιν ἐκάστοτε τὸν τρόπον ἐμφανίσεως τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας καὶ οὕτως ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ οὐδαμῶς διαφέρουσι τῶν παρεμφαιτικῶν ἐν γένει ἐγκλίσεων τοῦ ῥήματος· οὕτω δηλοῦσιν αἱ μετοχαὶ τὴν ῥηματικὴν ἐννοίαν διαρκῆ, ἥτοι παρατατικῶς ἐξελισσομένην, ἢ συνοπτικὴν καὶ συντελικὴν, ἥτοι συνειλημμένην οὕτως εἰπεῖν καὶ συντελεσομένην ἐν τινι χρονικῷ σημείῳ ἄνευ ὑποδηλώσεως ἐνδεχομένης ὑπάρξεως περαιτέρω ὑφισταμένων καὶ οὕτως αἰσθητῶν ὄντων ἀποτελεσμάτων, ἢ παρακειμενικὴν, ἥτοι συνειλημμένην πάλιν καὶ συντελεσομένην ἐν τινι χρονικῷ σημείῳ, μεθ' ὑποδηλώσεως ὅμως νῦν ὑπάρξεως τοιούτων ἀποτελεσμάτων. Καθὰ τὰ ἀπαρέμφατα, οὕτω καὶ αἱ μετοχαὶ στεροῦνται ἀπολύτου χρονικῆς βαθμίδος, οὐδαμῶς δηλαδὴ δηλοῦσιν αὐταί, καθὰ καὶ τὰ ἀπαρέμφατα, χρονικὴν τινα βαθμίδα τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος ἢ τοῦ μέλλοντος ἐν σχέσει πρὸς τὸν λέγοντα ἢ τὸν γράφοντα. Τοῦτο ἀποτελεῖ πλεονέκτημα τῶν παρεμφαιτικῶν μόνον ἐγκλίσεων. Παρὰ ταῦτα σημειωτέον, ὅτι, καθὰ τὰ ἀπαρέμφατα, οὕτω καὶ αἱ μετοχαὶ ἔχουσιν ὅπωςδήποτε σχετικὴν χρονικὴν βαθμίδα, χρονικὴν δηλαδὴ βαθμίδα ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται, δηλοῦσαι ἐν σχέσει πρὸς τὴν βαθμίδα ταύτην τὸ προτερόχρονον, τὸ ταυτόχρονον ἢ τὸ ὑστερόχρονον. Κατὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ μετοχαί, αἱ τε δηλαδὴ ἐπιθετικαὶ καὶ οὐσιαστικαὶ καὶ ἐπιρρηματικαί, ἐν συνημμένῃ ἢ ἀπολύτῳ καταστάσει διατελοῦσαι εἶναι χρονικαί¹. Εἶναι ὅμως γνωστόν, ὅτι αἱ ἐπιρρηματικὴν τινα σχέσιν δηλοῦσαι μετοχαὶ διακρίνονται εἰς χρονικάς, τροπικάς, αἰτιολογικάς, ὑποθετικάς, ἐνδοτικάς, τελικάς κ. οὐ. κ., ὅτι δηλαδὴ ὠρισμένη ὁμάς τούτων περιλαμβάνεται ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν χρονικῶν μετοχῶν. Ἐπάγομαι οἰκεία παραδείγματα χρονικῶν

1. Πρβλ. R. Kühner-B. Gerth, *ε. ἀ.*, I (1955⁴)· II (1955⁴) κατὰ τὸ *Wortverzeichnis*, σ. 628 b κέξξ., ἐν λ.: Partizip κέξξ.

μετοχῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας πρὸς διασάφησιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ πράγματος.

A.

1. Ἐνεστώτος (= παρατατικοῦ ἢ ἐξελικτικοῦ τοῦ παρόντος):

«ὡς φάτο (sc. Ἀχιλλεύς) δάκρυ χέων» Ὀμ. Ἰλ. A 357 (= «οὕτως εἶπεν ὁ Ἀχιλλεύς, ἐν ᾧ χρόνῳ παραλλήλως ἐδάκρουν»)· «οὗτοι (sc. οἱ ἵππεις) προϊόντες ἔκαιον καὶ χιλὸν καὶ εἴ τι ἄλλο χορήσιμον ἦν» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 6,1 (= «ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ ἵππεις ἐχώρουν πρὸς τὰ πρόσω, ἔκαιον...»)· «θάλπους μὲν οὖν καὶ ψύχους καὶ σίτων καὶ ποτῶν... ἀνάγκη καὶ τοῖς δούλοις μεταδίδοναι· μεταδιδόντας γε μέντοι πειρᾶσθαι δεῖ ἐν τούτοις πρῶτον βελτίονας αὐτῶν φαίνεσθαι» Κύρ. παιδ. VII 5,78 (= «ἐν ᾧ χρόνῳ βεβαίως μεταδίδομεν [sc. θάλπους καὶ ψύχους... τοῖς δούλοις], δεόν, ὅπως πειρώμεθα...»)· «ὑποφαινοντος δὲ πάλιν τοῦ ἥρος ὁ μὲν Ἀγησίλαος κλινοπετιῆς ἦν...» ἔλλην. V 4,58 (= «ἐν ᾧ χρόνῳ δὲ πάλιν τὸ ἔαρ ὑπέφαινε, ἦτο ὁ Ἀγησίλαος κλινήρης...») ¹.

2. Ἀορίστου (= συνοπτικοῦ ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος):

«οἱ δὲ Πέρσαι ἀνδραποδισάμενοι, τοὺς κατέλαβον αὐτῶν (sc. τῶν Ναξίων), ἐνέπρησαν καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὴν πόλιν. ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἐπὶ τὰς ἄλλας νήσους ἀνάγοντο» Ἡρόδ. VI 96,2 (= «οἱ δὲ Πέρσαι, ἀφοῦ πρότερον κατέστησαν δούλους, ὅσους τῶν Ναξίων κατέλαβον, ἔκασαν καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὴν πόλιν. Ἀφοῦ δὲ ἔπραξαν ταῦτα, ἐπλεον ἐπὶ τὰς ἄλλας νήσους»)· «οἱ δὲ τριάκοντα ἤρθεσαν μὲν, ἐπεὶ τάχιστα τὰ μακρὰ τείχη... καθρέθη· αἰρεθέντες δὲ ἐφ' ὅτε συγγράψαι νόμους, ...τούτους μὲν αἰεὶ ἔμελλον συγγράψαι τε καὶ ἀποδεικνύναι, βουλήν δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατέστησαν, ὡς ἐδόκει αὐτοῖς» Ξενοφ. ἔλλην. II 3,11 (= «ἀφοῦ δὲ ἐξελέχθησαν...»)· «...καὶ οὗτος (sc. Ἀριαῖος) οὔτε τοὺς θεοὺς δείσας οὔτε Κύρον τεθηγκότα αἰδεσθεῖς...νῦν... ἡμᾶς τοὺς Κύρον φίλους κακῶς ποιεῖν πειρᾶται» Κύρ. ἀνάβ. III 2,5· «τοὺς δ' Ἀθηναίους ἰδόντας ταῦτα γιγνώμενα θάρσος τε ἔλαβε καὶ ... ἐμβοήσαντες ἐπ' αὐτοὺς (sc. τοὺς Πελοποννησίους) ὄρησαν» Θουκ. II 92,1· «ναυμαχίας δὲ πρὸς τὴν σελήνην γενομένης τέτταρας τριήρεις λαμβάνει ὁ Γοργώπας» Ξενοφ. ἔλλην. V 1,9 ².

Ἄλλ', ὡς ἐλέχθη, πᾶσαι αἱ μετοχαί, οἰανδήποτε ἐπιρρηματικὴν σχέσιν καὶ ἂν δηλώσιν, ἔχουσιν ἐπὶ πλέον καὶ χρονικὸν χαρακτήρα. Ἐπάγομαι πάλιν οἰκειὰ παραδείγματα τροπικῶν ἐν πρώτοις μετοχῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας πρὸς διασάφησιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ πράγματος ³.

1. Πρβλ. αὐτ., II (1955⁴) 79 κέξξ. (= § 486,1. Anm. 1 κέξξ.).

2. Πρβλ. αὐτ., II (1955⁴) 79 κέξξ. (= § 486,1. Anm. 1 κέξξ.).

3. Πρβλ. αὐτ., II (1955⁴) 86 κέξ. (= § 486,6. Anm. 10).

B.

1. Ἐνεστῶτος (= παρατατικοῦ ἢ ἐξελικτικοῦ τοῦ παρόντος):
 Ὁ Καμβύσης λέγει τῷ Κροίσῳ: «...εὖ δὲ τῷ πατρὶ τῷ ᾧ (sc. Κύρῳ) συνεβούλευσας κελεύων αὐτὸν Ἀράξην διαβάντα ἰέναι ἐπὶ Μασσαγέτας» Ἡρόδ. III 36,3 (= «...ἐνῶ προέτρεπες αὐτὸν — διὰ προτροπῆς αὐτοῦ...»)· «ὡς δ' ἐσέπεσον φερόμενοι εἰς τοὺς Ἕλληνας οἱ Μῆδοι, ἐπιπτον πολλοὶ» VII 210,2 (= «... ἐνῶ ἐφέροντο — διὰ φορᾶς...»)· «εἰσὶ δὲ τινες τῶν Χαλδαίων, οἱ ληζόμενοι ζῶσι» Ξενοφ. Κύρ. παιδ. III 2,25 (= «... ἐνῶ ληστεύουσι — διὰ ληστείας...»)· «...τοὺς δ' Ἕλληνας ἐδίδαξαν (sc. οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι), ὃν τρόπον διοικοῦντες τὰς αὐτῶν πατρίδας καὶ πρὸς οὓς πολεμοῦντες μεγάλην ἂν τὴν Ἑλλάδα ποιήσειαν» Ἰσοκρ. XII. παναθ. 44, p. 241 d.

2. Ἀορίστου (= συνοπτικοῦ ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος):
 «μειδίησασα δὲ (sc. Ἡρα) παιδὸς (sc. Ἡφαίστου) ἐδέξατο χειρὶ κῆπελλον» Ὀμ. Ἰλ. A 596 (= «ἀφοῦ δὲ πρότερον ἐμειδίασε — μετὰ μειδιήματος...»)· «Δηίφοβον δ' ἐκάλει (sc. Ἐκτωρ) λευκάσπιδα μακρὸν ἄσας» X 294 (= «...ἀφοῦ ἐφώνησεν ἰσχυρῶς — δι' ἰσχυρᾶς φωνῆς»)· «καὶ ἦ (sc. Διοτίμα) γέλασασα...ἔφη» Πλάτ. συμπ. p. 202 b (= «καὶ ἦ Διοτίμα, ἀφοῦ πρότερον ἐγέλασε — μετὰ γέλωτος...εἶπεν»)· «ἐνταῦθα (sc. ἐν Θυμβρίῳ) ἦν παρὰ τὴν ὁδὸν κρήνη ἢ Μίδου καλουμένη τοῦ Φρυγῶν βασιλέως, ἐφ' ἣ λέγεται Μίδας τὸν Σάτυρον θηρεῦσαι οἴνω κεράσας αὐτὴν» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 2,13 (= «... ἀφοῦ πρότερον ἀνέμειξεν αὐτὴν — δι' ἀναμείξεως αὐτῆς μετ' οἴνου»).

Τὰ αὐτὰ παρατηροῦμεν καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης μετοχῆς οἰασθήποτε ἐπιρρηματικῆς σχέσεως. Ἐπάγομαι ἐνταῦθα συλλήβδην οἰκειᾶ τινα παραδείγματα πρὸς διασάφησιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ πράγματος¹.

Γ.

1. «...τοῦδε εἶνεκεν ἀνεβίβασε (sc. Κύρος Κροῖσον) ἐπὶ τὴν πυρὴν βουλόμενος εἰδέναι, εἰ τίς μιν δαιμόνων ἑύσεται τοῦ μὴ ζῶντα κατακαυθῆναι» Ἡρόδ. I 86,2· «καὶ τὰ χρήματα καταναλώσαντες (sc. πολλοὶ τῶν ἐρασθέντων), ὧν πρόσθεν ἀπέχοντο κερδῶν ἀισχυρὰ νομίζοντες εἶναι, τούτων οὐκ ἀπέχονται» Ξενοφ. ἀπομν. I 2,22· «τί παθόντε λελάσμεθα θούριδος ἀλκῆς;» Ὀμ. Ἰλ. A 313· «ἀλλ' ἐγὼ ἐννόησας ποτέ, ὡς ἡ Σπάρτη τῶν ὀλιγανθρωποτάτων πόλεων οὔσα δυνατωτάτη τε καὶ ὀνομαστοτάτη ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐφάνη, ἐθαύμασα...» Ξενοφ. Λακ. πολ. 1,1· παρὰ Σοφ. Φιλ. 1035 κέξ. λέγει ὁ Φιλοκτήτης τῷ Ὀδυσσεῖ καὶ τῷ Νεοπτολέμῳ μέλλουσιν, ὅπως ἀπαγάγωσιν αὐτὸν ἐκ Λήμνου: «ἀλείψθε δ' ἡδικηκότας τὸν ἄνδρα τόνδε».

2. «...κραιῶν δὲ ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ὁ Ἔρως διαφερόντως ἂν σω-

1. Πρβλ. αὐτ., II (1955⁴) 79 κέξξ. (= § 486,1 κέξξ.).

φρονοῦ» Πλάτ. συμπ. p. 196 c· «τίς γὰρ ἂν ἦ θεοσεβῆ μιμούμενος ἀνόσιος γένοιτο;» Ξενοφ. Ἀγησ. 10,2.

3. «οὔτω γὰρ οὐ τέθνηκας οὐδὲ περ θανῶν» Αἰσχ. χοηφ. 504 (= «... ἐνῶ ἀπέθανες — εἰ καὶ ἀπέθανες »)· «τῶν μὲν γὰρ ἀθλητῶν δις τοσαύτην ῥώμην λαβόντων οὐδὲν ἂν πλέον γένοιτο τοῖς ἄλλοις, ἐνός δ' ἀνδρὸς εἷς φρονήσαντος ἅπαντες ἂν ἀπολαύσειαν οἱ βουλόμενοι κοινωνεῖν τῆς ἐκείνου διανοίας» Ἰσοκρ. IV. πανηγ. 2, p. 41 b (= «...δταν λάβωσι—καὶ ἂν λάβωσιν...»).

4. «Ἡὼς μὲν ῥα προσεβήσεται μακρὸν Ὀλυμπον | Ζηνὶ φῶς ἐρέουσα καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισιν» Ὀμ. Ἰλ. B 48 κέξ. (= «... ἵνα μετὰ τοῦτο ἐξαγγελίῃ φῶς τῷ Διί...»· «... ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ (sc. ἡ πατρὶς) τρωθησόμενον ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέον ταῦτα» Πλάτ. Κρίτ. p. 51 b (= «...ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐν τινι χρόνῳ τοῦ μέλλοντος τρωθῆ ἢ ἀποθάνῃ...»)· «καὶ σέ γε διδάξων, ἔφη (sc. Σωκράτης), ὠρμημαί» Ξενοφ. ἀπομν. III 7,5.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ἀβιάστως τὸ πόρισμα, ὅτι πᾶσαι αἱ μετοχαὶ ἔχουσι χρονικὸν χαρακτήρα, ὅτι ὅμως πλησίον τοῦ χαρακτήρος τούτου ἔχουσιν αὐταὶ καὶ ἰδίαν τινὰ ἐπιρρηματικὴν σχέσιν, τροπικὴν, αἰτιολογικὴν, ὑποθετικὴν κ. οὐ. κ. Μάλιστα ῥητέον συναφῶς, ὅτι μετοχὴ τις δύναται, ὅπως περικλείῃ ἐν ἑαυτῇ πλείονας τῆς μιᾶς ἐπιρρηματικᾶς σχέσεις. Αἱ λεγόμεναι «χρονικαὶ» μετοχαὶ ἐκλήθησαν κατ' ἐξοχὴν οὕτως, ἐπεὶδὴ στεροῦνται ἄλλης τινὸς ἐπιρρηματικῆς σχέσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν μόνον ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποδηλώσεως χρονικῆς τινος σχέσεως ὑπολείπεται αὐταῖς. Ἐπὶ τὸ ὀρθότερον θὰ ἔδει, ὅπως καλῶνται αὐταὶ «ἄχροισι».

Ἡ μετοχὴ: «χαράξας» εἶναι «ἄχρους» μετοχὴ, δηλοῖ δηλαδή ἀπλῶς χρονικὴν τινὰ σχέσιν¹. Πᾶσαι αἱ μετοχαὶ τοῦ ἀορίστου, τ. ἔ. τοῦ συνοπτικοῦ ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ ῥήματος τῆς προτάσεως, ἐξ ἧς αὐταὶ ἐξαρτῶνται, προτερόχρονοι². Οὕτω καὶ ἡ μετοχὴ: «χαράξας», μετοχὴ τοῦ ἀορίστου, τ. ἔ. τοῦ συνοπτικοῦ ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ «διέτεμε» προτερόχρονος. Κατὰ ταῦτα ὁ Μωυσῆς πρότερον μὲν «ἐχάραξε» τὸν σταυρόν, εἶτα δὲ «διέτεμε» τὴν Ἐρυθρὰν. Θεωρῶ ἐνταῦθα τὴν ἐν λόγῳ μετοχὴν ὡς «ἀπλῶς» χρονικὴν, στερουμένην δηλονότι οἰασθῆποτε τινος ἄλλης ἐπιρρηματικῆς σχέσεως, αἶον τῆς τροπικῆς³, ἥτις ἐγγυτέρα πως καὶ εὐλογωτέρα πάσης ἄλλης θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι τὴν σχέσιν αὐτὴν δηλοῖ ἡ δοτικὴ τοῦ τρόπου ἢ τοῦ ὄργανου: «ἐράβδω». Ἐπὶ τέλους οὐχὶ διὰ «χαράξεως» σταυροῦ, ἀλλὰ διὰ «ἐράβδου», διέτεμε τὴν θάλασσαν ὁ Μωυσῆς.

Ἄλλο ἐμπρόθετος προσδιορισμός: «ἐπ' εὐθείας» δηλοῖ τὸν τόπον, ἐν ᾧ

1. Πρβλ. οἰκειὰ παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν ταῖς ὑποδιαίρεσσειν A1 καὶ A2.

2. Πρβλ. οἰκειὰ παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν ταῖς ὑποδιαίρεσσειν A2, B2, Γ4, καὶ Γ3.

3. Πρβλ. οἰκειὰ παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν τῇ ὑποδιαίρεσει B2.

«ἐχαράχθη» ὁ σταυρός. Τὸ ἐπίθετον: «εὐθεία» προσδιορίζει συνήθως ἐπιθετικῶς τὴν «ὁδόν», κατεύθυνσίν τινα οἰανδήποτε ἢ τὴν γραμμὴν τιθεμένου ἢ παραλειπομένου τοῦ οἰκείου οὐσιαστικοῦ, ὡς: «*χρῆ δ' ἐν εὐθείαις ὁδοῖς στέχοντα μάργασθαι φυᾶ*» Πίνδ. νεμ. I 25 (36)· «*εὐθυτέρα παρ' ἡμῖν ἡ ὁδὸς ἐστὶν ἐπὶ τὸ ἐμπλησθῆναι*» Ξενοφ. Κύρ. παιδ. I 3,4· «*εὐθὴν δὲ πλόον καμάτων ἐκτὸς εἶντα δίδου*» Πίνδ. Ὀλυμπ. VI 103 (176) κέξ. — «*καὶ παρ' αὐτὴν* (sc. τὴν Ἡετιώνειαν) *εὐθὸς ὁ ἔσπλους ἐστίν*» Θουκ. VIII 90,4· «*κράτιστα τὴν εὐθείαν* (sc. ὁδὸν)» Εὐριπ. Μήδ. 384· «*ὁ μὲν δὴ θεός... ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων εὐθεία περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος*» Πλάτ. νόμ. IV p. 715 e κέξ. — «*...καὶ τῇ μὲν εὐθείᾳ πρόσθεσίς ἐστιν αἰεὶ, τῇ δὲ τοῦ κύκλου οὐδέποτε*» Ἀριστ. περὶ οὐρ. A 4, p 286 b 20 κέξ.— Ἀλλὰ ποῖον νόημα θὰ εἴχομεν οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου; Θὰ ἡδύνατό τις, ὅπως ἐπ' εὐθείας τινὸς γραμμῆς χαράξῃ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ, ὅστις ἐκ καθέτου καὶ ἐγκαρσίου ξύλου συγκροτούμενος ἀπαιτεῖ πρὸς παράστασιν αὐτοῦ ἔκτασιν τινα, πλάτος τι ἢ ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν; Νομίζω, ὅτι διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἐμπροθέτου προσδιορισμοῦ δέον, ὅπως νοήσωμεν οὐχὶ «εὐθείαν» τινα γραμμὴν, ἀλλ' «εὐθείαν» τινα πολλῶ μᾶλλον ἐπιφάνειαν, τὴν εὐθύγραμμον, ἐπίπεδον καὶ ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὴν σχέσιν ταύτην τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας μετὰ τῶν εὐθειῶν γραμμῶν παρέχει ἡμῖν ὁ Εὐκλείδης ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης διδομένῳ ὀρισμῶ¹: «*ἐπίπεδος ἐπιφάνειά ἐστίν, ἣτις ἐξ ἴσου ταῖς ἐφ' ἑαυτῆς εὐθείαις κεῖται*». Τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ταύτης βεβαίωσι ἡ σύγκρισις ἐν τῇ ἐν λόγῳ ᾠδῇ τῆς φράσεως τοῦ στ. 1: «*σταυρὸν χαράξας Μωσῆς ἐπ' εὐθείας*» μετὰ τῆς φράσεως τοῦ στ. 6: «*ἐπ' εὐρους διαγράψας τὸ ἀήτητον ὄπλον*». Διὰ τῆς λέξεως: «*εὐρος*» δηλοῦται τὸ «*πλάτος*» ἀντικειμένου τινός, ὡς: «*διὰ μέσον ῥεῖ τούτων ποταμὸς Κάρσος ὄνομα, εὐρος πλέθρου*» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 4,4· «*τάφρος ὀρυκτῆ βαθεῖα, τὸ μὲν εὐρος ὀρυγναι πέντε...*» 7,17. Ἐν τῇ ᾠδῇ ἡμῶν τὸ «*εὐρος*» δηλοῖ τὸ πλάτος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὅπερ αὕτη ἔχει μετὰ τὴν Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, καὶ συνειδοχικῶς τὴν εὐρείαν αὐτῆς ἐπιφάνειαν². Ἐκ τῶν ὑστέρων παρατηρῶ, ὅτι τὴν ἀντιστοιχίαν ταύτην μετὰ τῶν ἐν λόγῳ φράσεων δέχονται καὶ ὁ Christ καὶ ὁ Paraniikas, δι' ὅσον οὗτοι ἐν τῷ σκεπῶ αὐτῶν ὑπομνήματι παρατηροῦσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν γραφὴν: «*εὐρος*» τοῦ κώδικος A: quod si probaveris, supra ἐπ' εὐθείαν emendare debebis.

1. Εὐκλ. στοιχ. I ὄρ. ζ (= I [1883]2, 9 κέξ. Heiberg). Πρβλ. τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Heiberg, αὐτ., p. 3. Defn. VII: *Plana superficies est, quaecumque ex aequo rectis in ea sitis est*. Πρβλ. ἔτι Εὐκλ. Σ. Σ τ α μ α τ η, Εὐκλείδου γεωμετρία. Στοιχείων βιβλία 1. 2. 3. 4. Εἰσαγωγή — ἀρχαῖον κείμενον — μετάφρασις [I], Ἀθήναι 1952, σ. 38. Ὅρισμ. 7: «*Ἐπίπεδος ἐπιφάνεια εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία κεῖται ἐξ ἴσου πρὸς τὰς ἐφ' ἑαυτῆς εὐθείας*».

2. Πρβλ. παρ' Ὁμ. Ἰλ. B 459· Θ 514 κ. ἀλλ. τὴν φράσιν: «*ἐπ' εὐρέα νῆπιθα θαλάσσης*».

Νομίζω, ὅτι αἱ μετοχικαὶ προτάσεις οὐδαμῶς δέον, ὅπως χωρίζονται τῶν κυρίων προτάσεων, ἅς αὐταὶ προσδιορίζουσι, διὰ κόμματος, ἐφ' ὅσον αὐτὰ οὐδεμίαν αὐτοτέλειαν ἔχουσιν, ἀλλ' ἀναλαμβάνουσι τὴν θέσιν καὶ σημασίαν αὐτῶν ἐν τῷ ἀμέσῳ ἀκριβῶς συνδυασμῷ αὐτῶν μετὰ τῶν κυρίων προτάσεων, ἐξ ὧν ἐξαρτῶνται. Οἱ διάφοροι ἐπιρρηματικοὶ προσδιορισμοὶ συναπτέοι ἢ μετὰ τῆς μετοχῆς ἢ μετὰ τοῦ ῥήματος τῆς προτάσεως, ἐξ ἧς αὕτη ἐξαρτᾶται, ἀκολούθως πάντοτε τῇ ἐννοίᾳ τῶν συμφραζομένων καὶ τῇ λογικῇ τῶν πραγμάτων σχέσει καὶ συναφείᾳ. Ἡ δοτικὴ: «*ῥάβδῳ*» προσδιορίζει φυσικῶς τε καὶ λογικῶς τὸ «*διέτεμε*» καὶ ἔχομεν οὕτω τὸδε τὸ νόημα, ὅτι δηλαδὴ, ἀφοῦ ὁ Μωυσῆς ἐχάραξε πρότερον σταυρὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διέτεμεν ὕστερον ταύτην διὰ *ῥάβδου*. Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐκδόσεως Christ-Paranikas τίθεται κόμμα μετὰ τὸ «*ῥάβδῳ*» καὶ οὕτω διὰ τῆς φράσεως: «*ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ*» παρέχεται ἡμῖν ἡ οὐχὶ ὀρθὴ ἐννοια, ὅτι «*διὰ ῥάβδου*» μὲν ἐχάραξεν ὁ Μωυσῆς σταυρὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, κατὰ τινα δ' ἀόριστον τρόπον διέτεμεν οὗτος τὴν θάλασσαν. Ἄνευ κόμματος τιθέμενον τὸ «*ῥάβδῳ*» προσδιορίζει τροπικῶς ἢ ὀργανικῶς τὸ ἐγγύτερον αὐτοῦ κείμενον «*διέτεμε*» ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἤδη σημειωθεῖσαν ἐννοίαν, ὅτι ὁ Μωυσῆς ἐχάραξε μὲν πρότερον σταυρὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διέτεμε δ' ὕστερον ταύτην διὰ *ῥάβδου*. Ἐπὶ τέλους οὐδεμίαν δέσμευσιν θὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἵνα τις ἐμμέσως πως καὶ μακρόθεν συνάψῃ τὸ «*ῥάβδῳ*» καὶ μετὰ τοῦ «*χαράξας*», ἵνα οὕτως ἔχωμεν ἀσθενῶς πως καὶ τὴν ἐννοίαν, ὅτι «*διὰ ῥάβδου*» ὁ Μωυσῆς ἐχάραξε τὸν σταυρὸν. Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Prudentii συνημμένης ἐκδόσεως τῶν ὕμνων τοῦ Κοσμᾶ καὶ τῆς ἐκδόσεως περαιτέρω τούτων ἐν τῇ PG τίθεται κόμμα μετὰ τὸ «*Μωυσῆς*» καὶ οὕτω τῆς φράσεως: «*ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ*» μετὰ τῆς φράσεως: «*τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε*» συνδυαζομένης παρέχεται ἡμῖν ἡ οὐχὶ ὀρθὴ πάλιν ἐννοια, ὅτι ὑπ' εὐθειᾶν τινα γραμμὴν καὶ κατεύθυνσιν διέτεμεν ὁ Μωυσῆς τὴν θάλασσαν, κατὰ τινα δ' ἀόριστον τρόπον ἐχάραξεν οὗτος τὸν σταυρὸν¹. Ἦτο λοιπὸν ὁ προσδιορισμὸς τῆς γραμμῆς τομῆς τῆς θαλάσσης ἀναγκαιότερος καὶ μᾶλλον ἀπαραίτητος τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐχαράχθη ὁ σταυρός; Θὰ ἠδύνατο μήπως, ὅπως διάφορος τῆς εὐθείας εἶναι ἡ γραμμὴ αὕτη; Ἡ τμῆσις τῆς θαλάσσης συνετελέσθη διὰ *ῥάβδου* (*baculo-virga*), ἥτις εὐθεῖα ὅπωςδὴποτε ἦτο, εἰς οὐδενὸς δὲ τὸν νοῦν θὰ ἐπήρχετο ὁ λογισμὸς σκολιᾶς τινος διαιρέσεως τῶν ὑδάτων πρὸς ὕψωσιν ἴσως τῆς ἐντάσεως τοῦ θαύματος. Ἐν συναφείᾳ πρὸς ταῦτα σημειωτέον ἔτι, ὅτι οὐχὶ ὀρθὸς εἶναι καὶ

1. Αἱ οἰκειᾶ λατινικαὶ μεταφράσεις ἐν ταῖς ἐν λόγῳ ἐκδόσεσιν ἔχουσιν ἀντιστοιχῶς ὄδε: *Crucem figurans Moses, in recto baculo Rubrum mare dissecut; Crucem figurans Moyses, in directo virga Rubrum mare divisit.* Ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ τῆς PG προφανῶς ἐκ τυπογραφικοῦ λάθους κεῖται οὐχί: «*ἐπ' εὐθείας*», ἀλλὰ: «*ὕπ' εὐθείας*».

ὁ κατὰ τὴν ἐν ἤχῳ πλαγίῳ τετάρτῳ μουσικὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ὕμνου οὐχὶ σπανίως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συντελούμενος ὑπὸ τῶν ψαλτῶν συνδυασμός: «ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ», ὅστις παρ' ἐμοί, μικρῶ ἔτι μαθητῆ τοῦ γυμνασίου, ἐγέννα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ μικροῦ μου χωρίου τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ Μωυσῆς ἐχάραξε ποτε σταυρὸν «ἐπ' εὐθείας ῥάβδου»¹.

Ὅμως διὰ πάντων τούτων ἔχομεν συμβολισμόν τινα καὶ ἐξεικόνισιν τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ; Ἐγίνωσκε τοῦτον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Μωυσῆς ὡς τις σύγχρονος Χριστιανὸς καὶ, καθὰ οὗτος πρὸ τῆς ἐνάρξεως οἰασθήποτε ἐργασίας πράττει, ἐτέλεσε καὶ ὁ Ἰουδαῖος πατριάρχης τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τοῦ ὑψηλοῦ ἐγχειρήματος τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης; Οὐχί, νομίζω. Ὁ ποιητὴς ἤθελεν ἐνταῦθα, ὅπως ποιήσῃται λόγον οὐχὶ περὶ ἐσκεμμένης τινὸς καὶ δεόντως μεμελετημένης πράξεως τοῦ Μωυσέως, ἀλλὰ περὶ τινος κατὰ τινα ἀσύμβλητον καὶ ἀσυνείκαστον τρόπον ἐνεργουμένης κινήσεως πρὸς δῆλωσιν καὶ παράστασιν θείου τινὸς καὶ ὑπερφουοῦς μελλοντικοῦ γεγονότος, τῆς σταυρώσεως δηλονότι τοῦ Κυρίου.

Πάντα ταῦτα ἐνηργήθησαν ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως «χωρήσῃ» διὰ μέσου τῆς θαλάσσης «πεζῆ» ὁ λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν, καθὰ τοῦτο δηλοῦται ὑπὸ τῆς συνοπτικῆς ἢ συντελικῆς μετοχῆς τοῦ μέλλοντος: «πεζεύσονται» μετὰ τοῦ τελικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ὑπὸ τῆς ἐν τῇ γραμματικῇ, ὡς γνωστόν, μετοχῆς ἀπλῶς τοῦ μέλλοντος καλουμένης². Πλὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Christ-Paranikas πανταχοῦ ἄλλαχού κεῖται ἡ συνοπτικὴ ἢ συντελικὴ μετοχὴ τοῦ παρελθόντος: «πεζεύσαντι» μετὰ τοῦ χρονικοῦ καὶ ἀναφορικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ἢ ἐν τῇ γραμματικῇ πάλιν μετοχῇ ἀπλῶς τοῦ ἀορίστου καλουμένη³. Σχετικῶς παρατηρητέον, ὅτι τῆς μετοχῆς ταύτης τιθεμένης θὰ ἐλέγετο πλέον ἐν τῇ ᾠδῇ ἡμῶν οὐχὶ ἐκεῖνο, ὅπερ διὰ τῆς τελικῆς μετοχῆς νοεῖται, ὅτι δηλαδὴ ἡ διαίρεσις τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς ἐγένετο, «ἵνα χωρήσῃ διὰ μέσου αὐτῆς πεζῆ ὁ λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν» (= «τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσονται»), ἀλλὰ τότε κυρίως, ὅτι δηλαδὴ ἡ διαίρεσις αὕτη ἐγένετο «χάριν

1. Εἰς τὸν ἐν τῇ μουσικῇ ἀπαγγελίᾳ τοῦ ὕμνου συντελούμενον συνδυασμὸν τοῦτον παράγει ἡμᾶς καὶ ἐκτενῶς τοῦτον ἐνισχύει καὶ ἡ οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς Μηναιοῖς παρατηρουμένη στίξις ἐκείνη, καθ' ἣν ἐναντίον τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς περιλαμβάνεται μετὰ τοῦ κομμάτου ἢ φράσις: «ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ». Διὰ κομμάτων ὁμοίως περιλαμβάνει ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ τὴν φράσιν ταύτην καὶ ὁ κ. Κωτσῆς. Οὗτος μάλιστα ὑπερβάλλων ἐν τούτῳ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐκδότας τῆς ἐν λόγῳ ᾠδῆς κατακοσμεῖ τὸ οἰκτεῖον κείμενον αὐτοῦ δι' ἕξ κομμάτων, ἐνῶ, καθὰ καταφαίνεται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ γενομένη καταγραφῇ αὐτοῦ, οὐδενὸς κόμματος χρεῖα ὑπάρχει ἐν αὐτῷ. Ἡ «ἐρμηνεία» περαιτέρω τῆς ἐν λόγῳ ᾠδῆς, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ κ. Κωτσῆς καὶ ἣτις καταγραφῆσεται κατωτέρω, εἶναι ἀνοσιβήτης καὶ μεστὴ σφαλμάτων καὶ παρανοήσεων. Ἀρτιωτέρα πως στίξις ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ᾠδῆς ἡμῶν παρέχεται ἡμῖν ἐν ταῖς ἐκδόσεσι κυρίως τοῦ οἰκτείου ὑπομνήματος Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου.

2. Πρβλ. οἰκτεῖα παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν τῇ ὑποδιαίρεσει Ρ4.

3. Πρβλ. οἰκτεῖα παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν τῇ ὑποδιαίρεσει Α2.

τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἵτινες ἐχώρησαν πεζῆ» (= «τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσαντι»). Οὕτως ὅμως, εἴτε ἡ πορεία τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης νοεῖται εἴτε ἡ πορεία αὐτῶν διὰ μέσου τῆς θαλάσσης ταύτης, θὰ εἴχομεν ὁπωσδήποτε ἐνώπιον ἡμῶν εἰκόνα τινὰ συμβᾶσαν ἀφ' ἑαυτῆς, οὐχὶ δὲ κατὰ σχέδιον ὠρισμένον καὶ κατὰ σκοπὸν προδιατεταγμένον, ὡς ὅμως ὁπωσδήποτε ἐγένετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἡ διαίρεσις τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως χωρήσῃσι διὰ μέσου αὐτῶν οἱ Ἰσραηλιταί, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔδει, ὅπως γένηται ἐνταῦθα χρῆσις μετοχῆς τοῦ μέλλοντος, οὐχὶ δὲ μετοχῆς τοῦ ἀορίστου¹.

Ἐν συνεχείᾳ λέγει ὁ ὕμνωδός, ὅτι ὁ Μωυσῆς ἤνωσε τὴν θάλασσαν ἐπὶ ζημίᾳ καὶ βλάβῃ τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραῶ, καθὰ τοῦτο δηλοῦται διὰ τῆς ἀντιχριστικῆς προσωπικῆς δοτικῆς: «τοῖς ἄρμασι», καὶ δὴ καὶ ὅτι ἔπραξε τοῦτο ὁ Ἰουδαῖος προφήτης «κροτήσας», «πλήξας» δηλαδὴ «μετὰ κρότου», αὐτὴν «ἐπιστρεπτικῶς». Ἡ μετοχή: «κροτήσας» εἶναι κατὰ πρῶτον τροπικοῦ χαρακτῆρος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὀφειλομένην ἐκείνην χρονικὴν χροιάν, περὶ ἧς ἤδη ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος². Ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς βαθμίδος εἶναι ἡ μετοχὴ αὕτη ἅτε χρόνου ἀορίστου, ἤτοι συντελικοῦ ἢ συνοπτικοῦ τοῦ παρελθόντος, ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ «ἤνωσε» προτερόχρονος. Ἡ τροπικὴ σχέσις τῆς μετοχῆς ταύτης καθίσταται ἐναργεστέρα καὶ σαφεστέρα ἐν τῷ συνδυασμῷ αὐτῆς μετὰ τοῦ τροπικοῦ ἐπιρρήματος: «ἐπιστρεπτικῶς». Κατὰ ταῦτα ἡ φράσις: «ἐπιστρεπτικῶς κροτήσας» δηλοῖ τὸν τρόπον ἢ τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ Μωυσῆς ἀπειργάσατο τὴν ἔνωσιν τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, καὶ διευρύνει καὶ συμπληροῖ ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν τῆς συνυπονοουμένης ὀργανικῆς δοτικῆς: «ῥάβδω», δι' ἧς μόνης ὀλίγον πρότερον ἐδηλώθη ὁ τρόπος ἢ τὸ μέσον τῆς τμήσεως καὶ διαιρέσεως αὐτῶν.

1. Ἐν τῇ πρώτῃ φῶθι τοῦ εἰς τὴν μεγάλην Δευτέραν ἀναφερομένου τριψιδίου Κοσμᾶ πάλιν τοῦ Ἱεροσολυμίτου, ἣν παρέσχον ἤδη ἀνωτέρω ἐν μεταφράσει, καλεῖ ὁ ὕμνωδός τοὺς Χριστιανοὺς, ὅπως φῶσιν ἐν χορῷ τῷ Κυρίῳ αἰνους δόξης καὶ τιμῆς, τῷ σὺν τοῖς ἄλλοις «καὶ πεζεῦσαι δι' αὐτῆς (sc. τῆς θαλάσσης) τὸν Ἰσραηλιτὴν λαὸν καθοδηγήσαντι». Ἐχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ συνήθη ἐν ταῖς γραμματικαῖς ὀνόματα τῶν διαφόρων ῥηματικῶν τύπων, ὅτι δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τό τε «πεζεῦσαι» καὶ τὸ «πεζεύσαντι» χρόνου ἀορίστου εἶναι, θὰ ἤδύνατο ἀνκνιτηρῆταις, ὅπως συναγάγη τὸ συμπέρασμα, ὅτι, καθὰ τὸ «πεζεῦσαι», οὕτω καὶ τὸ «πεζεύσαις» δύνανται, ὅπως εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναφέρηται: «πεζεῦσαι καθοδηγήσαντι» — «σταυρὸν χαράξας τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσαντι», ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνάγκη οἰουδήποτέ τις ἐνταῦθα ἐλέγχου τοῦ κειμένου ἐπὶ συντακτικῇ ἢ γραμματικῇ ἐν γένει ἀνωμαλίᾳ. Παρὰ ταῦτα ἐπιτραπήτω μοι, ὅπως παραπέμψω σχετικῶς εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἐσημείωσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδιόρρυθμον συντακτικὴν ὑφὴν τοῦ λεγομένου τελικοῦ ἀπαρεμφάτου τοῦ ἀορίστου, ὅπερ εἰς τὸν μέλλοντα πάντοτε χρόνον ἀναφέρεται, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ λεγομένη χρονικὴ μετοχὴ τοῦ ἀορίστου, καθὰ καὶ πᾶσα ἄλλη μετοχὴ τοῦ χρόνου τούτου, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως πάντοτε προτερόχρονος.

2. Πρβλ. οἰκεία παραδείγματα ἀνωτέρω ἐν τῇ ὑποδιαίρεσει Β2.

Τούτων πάντων ἕνεκx ἡ ἀκολουθοῦσα μετοχή: «διαγράψας» εἶναι, καθὰ καὶ ἡ μετοχή: «χαράξας», ἀπλῶς χρονικοῦ χαρακτήρος, «ἄχρους» δηλαδὴ ἐξ ἐπόψεως ἐκφράσεως ἰδιαιτέρως τινὸς ἐπιρρηματικῆς σχέσεως, καὶ οὕτω παρέχει ἡμῖν τὸ νόημα, ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης συνετελέσθη, ἀφοῦ πρότερον «διαγράφη» ἐπὶ τῆς ἐπιφανεῖς αὐτῆς τὸ «ἀήττητον ὄπλον», ὁ «σταυρός» δηλονότι. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν μετοχικὴν πρότασιν: «ἐπ' εὐρους διαγράψας τὸ ἀήττητον ὄπλον» γεννᾶται οὕτω παρ' ἡμῖν ἡ αὐτὴ ἀπορία, ἥτις καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν μετοχικὴν πάλιν πρότασιν: «σταυρὸν χαράξας Μωσῆς ἐπ' εὐθείας». Ἐπεθύμει ὁ ὑμνωδός, ὅπως καὶ ἐνταῦθα ἀπαξ ἐτι παραστήσῃ καὶ ἐπιδείξῃ ἡμῖν τὸν Μωυσέα ὡς τινὰ εὐσεβῆ Χριστιανὸν τελοῦντα πρὸ τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἐπικαλούμενον οὕτω τὴν βοήθειαν καὶ ἀντίληψιν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ἢ ὡς ἔνθεον τούναντίον ἡγεμόνα τῶν Ἑβραίων ὑποδηλοῦντα διὰ τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἀνεπισκέπτως τε καὶ ἡμελημένως τὸ μελλοντικὸν γεγονός τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου;

Τὴν κλεῖδα τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τῆς ἐν λόγῳ ᾠδῆς παρέχει ἡμῖν τὸ ἐπιρρημα κυρίως: «ἐπιστρεπτικῶς». Δι' αὐτοῦ δηλοῦται κατὰ τὴν γνώμην μου τότε κυρίως τὸ διφυῆς γεγονός, ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὁ Μωυσῆς πρῶτον μὲν ἐστράφη πρὸς δυσμᾶς, πρὸς τὸ μέρος δηλαδὴ τῆς προελούσεως, εἶτα δὲ δις μετὰ κρότου ἐπληξε τὴν θάλασσαν διὰ ῥάβδου, ἀπαξ δηλαδὴ ἑκάτερον τῶν ὑδατίνων τειχωμάτων, εἰς ἃ ἐσκληρύνθησαν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐπάγησαν τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ διπλοῦ τούτου πλήγματος ἤνωσε ταῦτα, ὡσεὶ διὰ παροχτεύσεως δηλονότι διὰ μέσου αὐτῶν ἡλεκτρικοῦ τινος ρεύματος. Οὕτως ἔχομεν πιθανώτατα ἐνταῦθα ὑπερφυᾶ τινὰ εἰκόνα ὑπὸ τῆνδε τὴν ἔννοιαν: Ὁ Μωυσῆς ἐρχόμενος μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἀφικόμενος ἐπὶ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διέτεμε ταύτην διὰ ῥάβδου, ἵνα οὕτω χωρήσῃ διὰ μέσου τῶν ὑδάτων αὐτῆς πεζῆ ὁ λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν, εἶτα δὲ ἀφικόμενος ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ταύτης ἐστράφη πρὸς δυσμᾶς καὶ μετὰ κρότου ἐπληξε διαδοχικῶς τὰ, εἰς ἃ ἐχωρίσθη, ὑψηλὰ αὐτῆς καὶ σκληροπαγῆ ὑδάτινα τειχώματα πρὸς ἔνωσιν αὐτῶν. Οὕτως ὁ Μωυσῆς παρέσχεν ἡμῖν ἀνεπιμύστως τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὕτως τὸ κάθετον μὲν ξύλον ἢ γραμμὴν παρέσχεν, ἐφ' ἧς ἀβρόχοις ποσὶν ἐπορεύθησαν οἱ Ἑβραῖοι, τὸ ἐγκάρσιον δὲ ἢ γραμμὴν, ἥτις διεγράφη διὰ τῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς θαλάσσης διαδοχικῆς πλήξεως τῶν ὑδατίνων τειχωμάτων, τῆς ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ δηλονότι κινήσεως τῆς ῥάβδου. Κατὰ ταῦτα ὁ ἐν λόγῳ ὕμνος παραθεωρουμένων ἐν τινι στιγμῇ τῶν μετρικῶν καὶ ρυθμικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν θὰ εἶδει, ὅπως μετασχηματισθῆ καὶ ἀναπλασθῆ λεκτικῶς ὡδὲ πως:

«*Ῥάβδω ποτὲ τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε Μωσῆς*

τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσοντι·

ταύτην εἶτα ἐπιστρεπτικῶς κροτήσας

ἤνωσε τοῖς ἄρμασι Φαραῶ·

5 οὕτω σταυρὸν ὁ προφήτης ἐχάραξέ ποτε ἐπ' εὐθείας·

τὸ ἀήττητον ὄπλον διέγραφέ ποτε ἐπ' εὐρους»¹.

Εἶχον ἤδη ἀγάγει εἰς πέρας τὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογικὴν ἀνά-
λυσιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῆς ἐν λόγῳ ῥῆθης Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου, ὅτε τότε τὸ
πρῶτον ἀνέτρεξα εἰς τὸ οἰκεῖον ὑπόμνημα τοῦ βυζαντινοῦ λογίου καὶ γραμμα-
τικοῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, ἐνθα² ἀνεῦρον ἐκτάκτως σαφῶς καὶ γλα-
φυρῶς διατυπωμένην τὴν ἀπορίαν μου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἤδη ἐκ-
τενωῶς ἀναλυθεῖσαν καὶ ἐρμηνευθεῖσαν λεκτικὴν τῆς ῥῆθης ταύτης ἀνωμαλίαν:

«*Εἶποι γὰρ ἂν τις δικαίως πρὸς αὐτὴν τοῦ μελωδοῦ τὴν ῥῆσιν διαπο-
ροῦμενος: <Πῶς εἰπὼν: <Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς> καὶ χαραχθέντα ἤδη καὶ
γενόμενον σταυρὸν διὰ τῆς λέξεως αἰνιξάμενος ἐπήγαγεν: <ἐπ' εὐθείας ῥάβδω
τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμεν;> οὐ γὰρ δήπου μετὰ τὸ χαράξαι τὸν σταυρὸν διέτεμε
τὴν Ἐρυθρὰν καὶ αὐθις αὐτῆς τὰ τμηθέντα ἤνωσεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ τεμεῖν καὶ
ἐνώσαι τὸν σταυρὸν ἐχαράξατο. ἀντιστρόφως οὖν μᾶλλον ἐχρῆν εἰπεῖν ὅτι
ἐπ' εὐθείας ῥάβδω τὴν Ἐρυθρὰν διατεμὼν ὁ Μωσῆς καὶ τῇ ἐπιστρεπτικῇ καὶ
πλαγίᾳ ἐνώσας τὰ τμήματα οὕτως ἐχάραξε τὸν σταυρὸν· τὸ δὲ προειπόντα
τὴν διὰ Μωυσέως ὄλην διαχάραξιν τοῦ σταυροῦ ἐπαγαγεῖν τὴν ἐπ' εὐθείας τῆς
θαλάττης τομὴν μὴ καὶ σόλοικον ἂν εἶη καὶ κακόζηλον καὶ τῆς ποιητικῆς
ἐκείνου μεγαλονοίας ἀνάξιον. τοιοῦτον γὰρ λέγειν ἀντικρὺς ἔοικεν, ὡς ἂν εἰ*

1. Ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Δούκας ὁ Λάσκαρις ἐν τῇ πρώτῃ ῥῆθι τοῦ «Παρακλητι-
κοῦ» αὐτοῦ αἰκανότος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον» ἐν: PG CXL (1865) 772 a ἄλλως πως
παρέχει ἡμῖν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς οἰκείας εἰκόνας, ἕμως μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας
ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς καὶ λογικῆς ἀκολουθίας τῶν οἰκείων ῥηματικῶν ἐνοσιῶν:

«*Ἀρματηλάτην Φαραῶ ἐβύθισε τερατουργοῦσά ποτε μωσαϊκῇ ῥάβδῳ, σταυροτύπως
πλήξασα καὶ διελοῦσα θάλασσαν, Ἰσραὴλ δὲ φυγάδα διέσωσεν ἄσμα τῷ Θεῷ ἀναμέλποντα.*

Νῦν ἐπάγομαι ἐναυθῆα ἕνευ σχολίων τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Κωτσῆ παρεχομένην ἡμῖν ἐρμη-
νεῖαν τῆς ἐν λόγῳ ῥῆθης Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἔχουσας ὡς:

«Ὁ Μωσῆς χαράξας τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ μετὰ τὴν ῥάβδον του, (πρῶτον) κατ' εὐ-
θεῖαν γραμμὴν, ἐχώρισεν εἰς δύο τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, χάριν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ,
ὅστις τὴν ἐπέρασε πεζός. Ταύτην δὲ (ἐκ δευτέρου), ἵνα ἀναστραφοῦν τὰ ὕδατα εἰς τὴν θέσιν
των («ἐπιστρεπτικῶς») ἐκτύπησεν, ὥστε νὰ γραφῇ (νὰ εἰκονισθῇ) εἰς τὸ πλάτος τῆς Ἐρυ-
θρᾶς θαλάσσης τὸ ἀνίκητον ὄπλον, δηλ. ὁ Σταυρός, καὶ ἤνωσε πάλιν (τὰ χωρισθέντα ὕδατα),
ἀφοῦ κατεπόντισε τὸν Φαραῶ μετὰ τὰ ἄρματα του». Μεθ' ὅσα ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέχθησαν,
δύναται ὁ ἀναγνώστης, ὅπως ἄνευ βοηθείας μόνος προσδιορίσῃ τὰς ἀνακριβείας καὶ τὰ γραμ-
ματικὰ ἐν γένει σφάλματα τῆς ἐρμηνείας ταύτης.

2. Ἐν: PG CXXX (1864) 1233 κέξ. — Πρβλ. H. M. Stevenson — J. B. Pitra, ἔ. ἀ., p. 4, 1 κέξξ.

ἔλεγεν, ὅτι ὁ δεῖνά τις ἄνθρωπος τέκτων οἰκοδομησάμενος οἶκον καὶ ἀπαρτίσας αὐτὸν καὶ ἀκεραιούσας ἀκεραιότατον, ἤγουν ὀλοκληρότατον, εἶτα θεμελίους ὑπέβαλε καὶ τοίχους ἐπὶ τοῖς θεμελίοις ἀνήγειρε καὶ τὴν στέγην τοῦτοιο ἐπωροφώσατε».

Ἰπὸ τὸ κράτος ὅμως πολλοῦ σεβασμοῦ ἔκλυται τοῦ ἠδυσμόλου ὕμνωδου διατελῶν ὁ βυζαντινὸς οὗτος λόγιος καὶ γραμματικὸς παρέχει ἐν συνεχείᾳ λύσιν τοῦ πράγματος, δι' ἧς ὅμως ματαίως οὗτος πειράται, ὅπως ὡς ὀρθὴν ἐξ ἐτόψεως γλωσσικῆς ἐκφράσεως καταδείξῃ τὴν συγκρότησιν καὶ ὑφὴν τῆς ἐν λόγῳ ὥδης:

«Πρὸς δὴ ταύτην τὴν ἀπορίαν τοῦτο ἐπιλωμένους ζητέον, ὅτι τοι διπλῆ ἐστὶν ἡ τῆς τοῦ χαράττειν λέξεως σημασία· ἔστι μὲν γὰρ χαράττειν καὶ τὸ διὰ χειρῶν χαράττειν καὶ αἰσθητῶς, ὡς ὅταν εἰκόνα τυχόν ἢ ἐπιστόλιόν τι χαράττωμεν ἢ ἄλλο τι τῶν χαραττομένων ἢ γραφομένων· ἔστι χαράττειν καὶ τὸ προτυποῦν τι καὶ προδηλοῦν καὶ αἰνίττεσθαι, ὡς ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἡ βάτος ἢ καιομένη καὶ μὴ κατακαιομένη ἐχάραττε τὴν ἀειπάροθεν Θεομήτορα. οὐ γὰρ δῆπου αἰσθητῶς καὶ διὰ χειρῶν ἡ βάτος ἔγραφε τὴν παρθένον, ἀλλὰ συμβολικῶς τε καὶ τυπικῶς. διχῶς οὖν, καθάπερ εἰρηται, τοῦ χαράττειν λεγομένου ἐνταῦθα κατὰ τὸ δεύτερον σημαίνονμενον ἡ λέξις εἰληπται τῷ ποιητῇ· καὶ οὕτω ληφθεῖσα οὐδεμίαν ἀπορίαν παρέξει τῷ λόγῳ· τὸν γὰρ σταυρὸν φησι προχαράξας καὶ προδηλώσας καὶ προαινεξάμενος ὁ Μωσῆς τῇ μὲν ἐπ' εὐθείας πρότερον τάσει τῆς ῥάβδου τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε θάλασσαν ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ πεζεύοντος ταύτην· καὶ ἡδὴ πεζεύσαντος τήρδε, ἤγουν τὴν δευτέραν τῆς ῥάβδου τάσιν, πλαγίως ὕστερον κροτήσας καὶ ἐπιστρεπτικῶς τὰ τῶν ὑδάτων τμήματα ἤνωσε κατὰ τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραῶ ἐπὶ τοῦ πλάτους τῆς θαλάσσης τὸ ἀνίκητον ὄπλον Χριστιανῶν, τὸν σταυρὸν, αἰσθητῶς διαγράψας διὰ τοῦ ἐπ' εὐθείας ἰῶτα καὶ τῆς ἐπιστρεπτικῆς κεραίας».

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου γινομένην ἐνταῦθα δικαίωσιν τοῦ ὕμνωδου παρατηρῶ τὰ ἑξῆς:

Ἡ ὀρθὴ ἐν τῇ γραμματικῇ χρῆσις τῶν ῥημάτων ὑπὸ τοὺς διαφόρους χρόνους αὐτῶν οὐδέποτε ῥυθμίζεται ὑπὸ τῆς ἐννοίας αὐτῶν, εἰ δηλαδὴ αὕτη ἐν τινι στιγμῇ πραγματικὴν ἢ τυπικὴν καὶ εἰκονικὴν χαρακτῆρα ἔχει, διότι οὕτω θὰ προέκυπτεν ὄντως ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἀνάτατος σύγχυσις καὶ ταραχὴ, ἐφ' ὅσον σὺν τοῖς ἄλλοις οὐχὶ εὐχερῆς θὰ ἦτο ὁ ἄμεσος ἐκάστοτε καὶ ταχύς, ὑπὸ πάντων δὲ ἀνεπιφυλάκτου ἐγκρίσεως καὶ ἐπιδοκιμασίας τυγχάνων, προσδιορισμὸς τοῦ χαρακτῆρος τοῦτου τῶν ῥημάτων. Ἀλλὰ τίς λέγει ἡμῖν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ὁ Μωσῆς πρὸ τῆς δικιρῆσεως τῶν ὑδάτων «ἐχάραξεν» ἐν τῷ λογισμῷ αὐτοῦ εἰκονικῶς τὸν τύπον τῆς στέγης; Πόθεν τεκμαίρεται τοῦτο ὁ Θεόδωρος, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ ὕμνῳ τὰ πάντα δηλοῦσιν, ὅτι ὁ Μωσῆς ἀσυνεικίστως τε καὶ ἀμελετήτως διέγραψε τὸν τύπον τοῦτου ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης κυρίως, καθ' ἣν ἤρξατο κινούμενος πρὸς τμήσιν καὶ διαίρεσιν τῶν ὑδάτων τῆς

θαλάσσης καὶ ἐπαναγωγὴν εἶτα αὐτῶν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν; Ἐναντιρρήτως τυπικὴν τινα ἐξεικόνισιν ἔχομεν ἐνταῦθα τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου, ὅμως ἡ ἐξεικόνισις αὕτη γίνεται διὰ δράσεως ἐπὶ ὑλικῶν καὶ αἰσθητῶν πραγμάτων, ἥτις δέον, ὅπως προηγηθῆ τῆς θεωρητικῆς καὶ πνευματικῆς τοῦ πράγματος ἐξεικονίσεως. Ἄλλ', ἂν ὀρθῶς ἐρμηνεύω τοὺς λόγους τοῦ Θεοδώρου, δέχεται οὗτος, ὅτι μετὰ τὴν λήξιν τῆς οικείας ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διαδικασίας, μετὰ τὴν τέλεσιν δηλαδὴ τῶν οικείων κινήσεων τῆς ῥάβδου, διεγράφη ἐπὶ τέλους αἰσθητῶς ὁ σταυρός: «...τῆρδε, ἤγουν τὴν δευτέραν τῆς ῥάβδου τάσιν, πλαγίως ὕστερον κροτήσας καὶ ἐπιστρεπτικῶς τὰ τῶν ὑδάτων τμήματα ἤνωσε κατὰ τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραὼ ἐπὶ τοῦ πλάτους τῆς θαλάσσης... τὸν σταυρὸν αἰσθητῶς διαγράψας...». Ἄλλὰ φαίνεται, ὅτι τὸν Θεόδωρον διέλαθεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τόδε τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ καὶ ὑπὸ τὰς ὑπ' αὐτοῦ προβαλλομένας καὶ μετὰ φιλοθέου ζήλου ἀναπτυσσομένας προϋποθέσεις καὶ συνθήκας τυπικῆς τινος καὶ συμβολικῆς πράξεως πάλιν ἡ χάραξις καὶ συγκρότησις τοῦ αἰσθητοῦ πλέον τύπου τοῦ σταυροῦ εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον τῆς διὰ τῆς ῥάβδου ἐπὶ τῆς θαλάσσης συντελουμένης διαδικασίας ὕστερογενῆς καὶ δέον, ὅπως δηλωθῆ οὐχὶ διὰ μετοχῆς: «διαγράψας», ὡς τοῦτο πράττει μὲν ὁ ὕμνογράφος, ὀρθὸν δὲ θεωρεῖ ὁ Θεόδωρος, ἀλλὰ διὰ παρεμφατικῆς ἐγκλίσεως: «διέγραψε». Εἰ ὅμως ὁμολογήσομεν οὕτω τὴν ὑπαρξίν ἐνταῦθα λεκτικῆς τινος ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ ἀνακολουθίας καὶ ἀνωμαλίας, τότε ὀφείλομεν, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης καὶ παραλλήλως ἐννοιολογικῶς τε καὶ ρυθμικῶς κειμένης μετοχῆς: «χαράξας» καὶ μὴ διώκωμεν δικαίωσιν καὶ ἄρσιν τῶν σαφῶν ἀμαρτημάτων δι' ἀραχνούφων καὶ ἀσυλλήπτων δογματικῶν καὶ θεολογικῶν ἐν γένει ἐμπνεύσεων.

Παρὰ ταῦτα σημειωτέον, ὅτι ὁ Θεόδωρος ὀρθῶς θεωρεῖ τὸ «ἐπ' εὐθείας» ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης γράφων ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ: «ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ τὴν Ἐρυθρὰν διατεμὼν ὁ Μωυσῆς», «τὴν ἐπ' εὐθείας τῆς θαλάττης τομὴν», «τῇ μὲν ἐπ' εὐθείας πρότερον τάσει τῆς ῥάβδου», «ἐπὶ τοῦ πλάτους τῆς θαλάσσης... τὸν σταυρὸν αἰσθητῶς διαγράψας διὰ τοῦ ἐπ' εὐθείας ἰῶτα καὶ τῆς ἐπιστρεπτικῆς κεραίας». Ὄρθως πάλιν ὁ Θεόδωρος θεωρεῖ τὸ «ἐπιστρεπτικῶς» ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς πλαγίας καὶ ἐπιστρεπτικῆς κροτήσεως πράγματός τινος, ἵνα οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης σχηματισθέντος ἤδη «ἰῶτα» ἐπιτεθῆ καὶ ἡ «ἐπιστρεπτικὴ κεραία» πρὸς τελείωσιν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, ὅμως τὸ «πρᾶγμα» τοῦτο εἶναι οὐχὶ ἡ «τάσις τῆς ῥάβδου», καθὰ φαίνεται δεχόμενος ὁ Θεόδωρος γράφων: «... τῆρδε, ἤγουν τὴν δευτέραν τῆς ῥάβδου τάσιν, πλαγίως ὕστερον κροτήσας καὶ ἐπιστρεπτικῶς...», ἀλλ' ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ τῆς ᾠδῆς ἔχομεν: «τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς... κροτήσας ἤνωσεν». Τὸ «τὴν» δηλοῖ ἐνταῦθα τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἀντικείμενον τοῦ «κροτήσας» καὶ

περαιτέρω εἶναι τοῦτο «ἀπό κοινοῦ» νοούμενον ἀντικείμενον καὶ τοῦ «ἤνω-
 σεν». Κατὰ ταῦτα, ἂν διὰ τοῦ «τῆν» τὴν «ῥάβδον» ἢ τὴν «τάσιν τῆς ῥάβδου»
 ἐννοήσωμεν, τότε ἀναγκαιῶς θὰ ἀνεμένομεν τὴν «ἔνωσιν» οὐχὶ τῶν ὑδάτων
 τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τῆς «ῥάβδου» πάλιν ἢ τῆς «τάσεως τῆς ῥάβδου», quod
 absurdum. Τὸ «κροτεῖν» ἔχει ἐνταῦθα τὴν ἐννοίαν τοῦ «κρούειν», «κόπτειν»
 «τύπτειν», «παίειν», «μαστιγοῦν», «πατάσσειν» «τι», τ. ἔ. τὴν «θάλασσαν»
 ἐνταῦθα, οὐχὶ δὲ τὴν «ῥάβδον». Μόνον νοεῖται ἡ λέξις αὕτη ἐν πτώσει δοτικῇ
 προσδιορίζουσα οὕτως ὡς δοτικῇ τοῦ ὄργανου τὴν ἤδη ὑπὸ τοῦ ἐπιρρήματος:
 «ἐπιστρεπτικῶς» τροπικῶς προσδιοριζομένην μετοχὴν: «κροτήσας». Πρβλ.
 Ἐδριπ. βάρκχ. 187 κέξ: «ὡς οὐ κάμοιμ' ἂν οὔτε νύκτ' οὔθ' ἡμέραν|θύρσσω κρο-
 τῶν γῆν»· Δημοσθ. λόγ. LIV. κατὰ Κόν. 9 p. 1259: «ἤδε γὰρ (sc. Κόνων) τοὺς
 ἀλεκτρούνας μιμούμενος τοὺς νενικηκότας, οἱ δὲ κροτεῖν τοῖς ἀγκῶσιν αὐτὸν
 ἤξιον ἀντὶ πτερυγῶν τὰς πλευράς»· Πλουτ. Ἐδμ. 11,4 (=βίοι p. 590 b):
 «... καὶ κροτοῦντες τὸ ἔδαφος κατετείνοντο πᾶν τὸ σῶμα...»· περι παίδ. ἀγ.
 14 (=ἡθ. p. 10 d): «Πλάτων δὲ δούλω λίχνῳ καὶ βδελυρῶ θυμωθεὶς τὸν τῆς
 ἀδελφῆς υἱὸν Σπεύσαιππον καλέσας <τοῦτο>, ἔφησεν, <ἀπελθὼν κρότησον·
 ἐγὼ γὰρ πάνν θυμοῦμαι>». Περὶ τῆς μετοχῆς: «πεξεύοντος» μετὰ τῆς ἀναρμό-
 στου καὶ ἀνεπιτηδεῖου ἐνταῦθα παρατακτικῆς αὐτῆς ἐξελιξέως λεχθήσονται τὰ
 δέοντα κατωτέρω. Πάντως παραθεωρουμένων τῶν λεπτομερειῶν τούτων ὁμο-
 λογητέον, ὅτι εὐστόχως ἐν πολλοῖς ὁ Θεόδωρος διεισέδυσεν εἰς τὸν συντακτι-
 κὸν μηχανισμόν τῆς φῶδῆς ἡμῶν καὶ πολλὰς πρωτοτύπους καὶ εὐφυεῖς εἰς αὐτὸν
 παρατηρήσεις ἐποίησατο, ἃς ἐγὼ ἀνωτέρω παριδὼν τὸ ὑπόμνημα τοῦ
 βυζαντινοῦ γραμματικοῦ ὡς ἰδίας κατέγραψα. Οὕτως αἱ παρατηρήσεις μου
 ἐκεῖναι ἀποβάλλουσι μὲν νῦν ἐν πολλοῖς τὴν πρωτοτυπίαν αὐτῶν, ἀναλαμβά-
 νουσιν ὅμως ἀσειστον καὶ ἀνέκπληκτον κύρος διὰ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ πολυ-
 μαθοῦς τούτου καὶ ὄξυνουστάτου βυζαντινοῦ φιλολόγου, κριτικοῦ καὶ γραμμα-
 τικοῦ.

Ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῆς ἐν λόγῳ φῶδῆς Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου
 ἔχει ἐν τῇ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογία τοῦ Migne¹ ἐκδόσει τῶν ὕμνων τοῦ
 μελωδοῦ ὧδε:

Crucem figurans Moyses, in directo virga Rubrum mare divisit
 Israeli iter facienti, idem vero per reductionem supra Pharaonem cum
 curribus percutiens univivit; in latitudine delineans invincibile telum...

Ἡ μετάφρασις αὕτη φαίνεται μοι οὐχὶ κατὰ πάντα εὐστοχος καὶ ἀκρι-
 βής. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ λατινικὴ γλῶσσά στερεῖται μετοχῆς ἐνεργητικῆς
 ἀορίστου πρὸς δῆλωσιν συνοπτικῆς τινος ἢ συντελικῆς ἐννοίας ἐν τῷ παρελ-
 θόντι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτά-

1. Ἐν. PG. XCVIII (1865) 502 d κέξ.

σεως· τοιαύτην μετοχήν ἔχουσι τὰ ἀποθετικά μόνον ῥήματα (deponentia) ὑπὸ τὰς διαφόρους ἐπιρρηματικὰς αὐτῶν σχέσεις, οἷον¹:

uxor complexa collo retinet filiam Plaut. rud. 1203· Diviciacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, ne quid gravius in fratrem statueret Caes. B. G. I 20,1· ... Caesar isdem ducibus usus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas... subsidio oppidanis mittit II 7, 1· Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit Eutr. VI 22, 3· id cum mihi gratissimum feceris, tum illud tibi expertus promitto et spondeo Cic. epist. ad fam. XIII 9,3.

Ἀντὶ τῆς ἐνεργητικῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ μετοχῆς τοῦ ἀορίστου γίνεται ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ χρῆσις τῆς μετοχῆς τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου ἐν ἀφαιρετικῇ ἀπολύτῳ. Τὸ ὑποκειμένον τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου ἐν τῇ ἑλληνικῇ συντάξει, ὅπερ τὸ αὐτὸ εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τοῦ ῥήματος τῆς προτάσεως, ἐξ ἧς αὕτη ἐξαρθᾶται, οὐκ ῥητῶς πλέον ἐξαγγέλλεται ἐν τῇ ἀντιστοιχῷ ἀφαιρετικῇ ἀπολύτῳ τῆς λατινικῆς γλώσσῃς, ἀλλὰ νοεῖται τοῦτο ἐν αὐτῇ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τῆς κυρίας προτάσεως καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τύπον πλέον ποιητικοῦ αἰτίου, οἷον:

Arruns prior quam pater moritur uxore grvida relicta (sc. ab eo) Liv. I 34, 2 (= «καταλιπὼν τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἔγκνον»)· consul triumphans in urbem redit Cluilio, duce Volscorum, ante currum ducto praelatisque spoliis IV 10,7 («ἐνῶ πρὸ τοῦ ἄρματος ὠδήγησε τὸν ἡγεμόνα τῶν Οὐόλοσκων»)· urbem momento cepit (sc. Hannibal) signo dato, ut omnes puberes interficerentur XXI 14,3· itaque veste deposita (sc. ab Alexandro)... descendit (sc. Alexander) in flumen vixque ingressi subito horrore artus rigere coeperunt Curt. III 5,2 κέξ. — Dareus... cum magno deinde exercitu mare traiecit illato Macedoniae et Graeciae bello IV 1,10.

Τὸ «χαράσσειν» ἀντιστοιχεῖ τοῖς λατινικοῖς ῥήμασιν: incidere, inscribere, ἅτινα ἀποδίδουσιν ὁμοίως ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐγχαράξεως» γραφῆς τινος ἢ σχήματος ἐπὶ τινος πράγματος, οἷον:

...quando non trabibus aut saxis nomen tuum, sed monumentis aeternae laudis inciditur Plin. paneg. 54,7· ... ut esset, quod in basi tropaeorum inscribi incidique posset... Cic. in Pis. 38, 92· primum in statua, quam posuit in rostris, inscripsit: «Parenti optime merito» ad fam. XII 3,1.

Κατὰ ταῦτα, εἰ ὁ Λατῖνος μεταφραστὴς ἐπεθύμει, ὅπως μετὰ τῆς δε-

1. Περὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν μετοχῶν ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐν γένει πρβλ. προχείρως R. Kühner - C. Stegmann, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Satzlehre. I. 3. Aufl. durchgesehen von A. Thierfelder. Hannover 1955, σ. 755 κέξξ. (= §136 κέξξ.).

ούσης ἀκριβείας, ὅσην τοῦλάχιστον ἐπιτρέπει ὁ χαρακτήρ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀποδώσῃ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ τὴν μετοχικὴν φράσιν: «σταυρὸν χαράξας» μετὰ τοῦ χρονικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ὠφείλει, ὅπως ὠδε κυρίως μεταφράσῃ: *cruce incisa* ἢ: *cruce inscripta*. Οὕτω παραθεωρουμένου ἐν τινι στιγμήῃ τοῦ μειονεκτικῆτος τῆς ἐλλείψεως ῥητῆς μνείας τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ δέον, ὡς ἐλέχθη, ὅπως νοηθῇ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως ὑπὸ τύπον ποιητικοῦ αἰτίου, θὰ παρεῖχεν ἡμῖν τοῦλάχιστον ὁ Λατῖνος μεταφραστῆς μετὰ τῆς ὀφειλομένης ἀκριβείας τοῦτο μὲν τὸν συνοπτικὸν ἢ συντελικὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας τοῦ πρωτοτύπου μετὰ τοῦ χρονικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, τοῦτο δὲ τὸ προτερόχρονον ταύτης ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως, τοῦ *divisit* δηλονότι (= «διέτεμε»).

Ὁ Λατῖνος μεταφραστῆς θὰ ἠδύνατο περαιτέρω, ὅπως τὴν ἑλληνικὴν μετοχικὴν πρότασιν: «σταυρὸν χαράξας Μωσῆς» ἀποδώσῃ ἐν τῇ λατινικῇ διὰ χρονικῆς προτάσεως εἰσαγομένης διὰ τινος χρονικοῦ συνδέσμου καὶ ἐκφερομένης διὰ τινος παρεμφατικῆς ἐγκλίσεως, ὅτε οὐ μόνον θὰ διέσωζε τὸν συνοπτικὸν ἢ συντελικὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας τῆς μετοχῆς μετὰ τοῦ χρονικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ τὸ προτερόχρονον ἔτι αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐδήλου συγχρόνως τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς διὰ ῥητῆς ἀναγραφῆς αὐτοῦ. Αἱ χρονικαὶ προτάσεις εἰσάγονται μὲν διὰ τοῦ χρονικοῦ συνδέσμου: *cum* («ὅτε», «ἀποῦ»), οὗτινος γίνεται χρῆσις κατὰ τὴν διήγησιν παρελθόντων πραγμάτων ἢ γεγονότων ἐν γένει, οὗ ἕνεκα καλεῖται τοῦτο *historicum* ἢ *narrativum*, ἐκφέρονται δὲ καθ' ὑποτακτικὴν παρατατικὴν ἢ ὑπερσυντελικὴν. Τὸ *cum* ὑπὸ τὴν λειτουργίαν ταύτην παρέχει ἡμῖν οὐχὶ ἐξωτερικῶς μόνον τὸ χρονικὸν σημεῖον, ἐν ᾧ συντελεῖται ἢ ὑπὸ τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως δηλουμένη ἐννοια, ἀλλ' ὑποδηλοῖ συγχρόνως καὶ τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν τῶν δύο ῥηματικῶν ἐννοιῶν, ἐφ' ὅσον ἀναπτύσσει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὰς συμπαραμαρτούσας ἐγγυτέρας συνθήκας καὶ περιστάσεις, ὅφ' ἃς διεξάγεται ἡ ἐννοια τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως, οἷον: *ex his Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, occisus est Nep. XXI 3, 2: ut Alexandrum regem videmus, qui, cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit Cic. Tusc. IV 37, 79.* Ἐπειδὴ ἡ μετοχή: «χαράξας» εἶναι συνοπτικοῦ χαρακτῆρος, εἶναι προφανές, ὅτι πρὸς ἀπόδοσιν αὐτῆς ἐν τῇ χρονικῇ προτάσει δέον, ὅπως γένηται χρῆσις ὑποτακτικῆς τοῦ ὑπερσυντελικοῦ. Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδύνατό τις, ὅπως μεταφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν τὴν ἐν λόγῳ φράσιν ὠδε: *cum Moyses cruce incisisset (inscripsisset)...*

Ὅδδὲν τῶν ἀνωτέρω ἐπραξεν ὁ Λατῖνος μεταφραστῆς, ἀλλ' ἐποίησατο εὐθὺς ἀμέσως χρῆσιν τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστώτος, τοῦ παρατατικοῦ δηλαδὴ ἢ

ἐξελικτικοῦ τοῦ παρόντος, τοῦ ῥήματος: figurare: crucem figurans Moyses. Οὕτω διετήρησεν ὁ μεταφραστῆς ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ τὸν χρονικὸν χαρακτῆρα τῆς μετοχῆς ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς, μετεποίησεν ὁμοίως ἰσχυρῶς τὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῆς βαθμίδα. Ἐν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ γλῶσση ἐκτενὴς διαφορὰ ὑπάρχει ἐξ ἐπόψεως τρόπου ἐμφανίσεως τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας καὶ χρονικῆς βαθμίδος μεταξὺ τῶν μετοχῶν τοῦ ἀορίστου καὶ τοῦ ἐνεστώτος. Ἐνῶ ὁ ἀόριστος δηλοῖ τὴν ῥηματικὴν ἐννοίαν συνοπτικῶς τε καὶ συντελικῶς, συνειλημμένην δηλαδὴ καὶ συντετελεσμένην ἐν τινι ὀρισμένῳ χρονικῷ σημείῳ τοῦ παρελθόντος, παρίστησι ταύτην ὁ ἐνεστώς ἐν καταστάσει διαρκείας καὶ παρατατικῆς ἐξελίξεως, ἥτις οὕτως ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον παραλλήλως χωρεῖ ἄλλη τινὶ ῥηματικῇ ἐννοίᾳ, τῇ ῥηματικῇ δηλαδὴ ἐννοίᾳ τῆς, ἐξ ἧς ἡ μετοχὴ ἐξαρτᾶται, κυρίας προτάσεως, εἴτε εἰς τὸ παρελθὸν εἴτε εἰς τὸ παρὸν εἴτε εἰς τὸ μέλλον ἀνήκει αὐτὴ ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς βαθμίδος¹. Ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρέσχον ἤδη ἀνωτέρω οἰκεῖα παραδείγματα μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος, παρέχω ἐνταῦθα τοιαῦτα χωρία ἐκ τῆς λατινικῆς μόνον γραμματείας καὶ δὴ καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐπιρρηματικὰς σχέσεις θεωρουμένης τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας αὐτῶν:

Fidicinam emit,... quam abiens mandavit mihi Plaut. Epid. 90 (= «...ἦν, καθ' ὃν χρόνον ἀπῆρχετο, ἐπέτρεπεν ἐμοί»)· postea Andream oppugnans (sc. L. Tarquinius Superbus) ... imperium perdidit Eutr. I 8,1· flens me obsecravit Plaut. trin. 154· Romani orantes ac gratulantes Horatium accipiunt Liv. I 25,13· postremo, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi manus ad eos, qui in classe erant, tendentes suppliciter vitam orabant XLIII 42,4· Dionysius cultos metuens tonsorios candenti carbone sibi

1. Σαφῆς καθίσταται ἡ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισις τῶν μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος καὶ τοῦ ἀορίστου ἐν τῷ χωρίῳ: «...αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς | δακρύσας ἐτάρων ἄφαρ ἔζετο νόσφι λιασθεῖς | ... ὀρόων ἐπ' ἀπείρονα πόντον | πολλὰ δὲ μητρὶ φίλῃ ἤρῃσατο χεῖρας ὀρεγνύς» Ὀμ. Ἰλ. Α 348 κέξξ. — Ὁ Ἀχιλλεὺς δακρύσας ἀπεμακρύνθη τῶν φίλων αὐτοῦ καὶ ἐκάθητο παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης βίπτων τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀπέραντον πόντον· πολλὰ δὲ ἠύξατο τῇ φίλῃ μητρὶ ἐκτείων τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐν τισὶ περιπτώσεσι φαίνεται κειμένη ἡ μετοχὴ τοῦ ἐνεστώτος οὐχὶ ὡς σύγχρονος τῆς ῥηματικῆς ἐννοίας τῆς κυρίας προτάσεως, ἐξ ἧς αὕτη ἐξαρτᾶται, ἀλλ' ὡς προτερόχρονος, οἶον: «...Νυμφόδωρον... οἱ Ἀθηναῖοι πρότερον πολέμιον νομίζοντες πρόξενον ἐποιήσαντο» Θουκ. Π 29,1 «ἐπεινεμομένη γὰρ ἡ νόσος ἐνταῦθα δὴ (sc. ἐν Ποτιδαίᾳ) πάνυ ἐπίεσε τοὺς Ἀθηναίους... ὥστε καὶ τοὺς προτέρους στρατιώτας νοσήσαι τῶν Ἀθηναίων... ἐν τῷ πρὸ τοῦ χρόνου ὑγιαίνοντας» 58,2, ὁμοίως τὴν μετὰθεσιν τῆς χρονικῆς βαθμίδος τῶν μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τούτων χρονικὰ ἐπιρρημάτα τοῦ παρελθόντος. Αἱ μετοχαὶ τῶν χωρίων τούτων ὑπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν χρονικῶν ἐπιρρημάτων τοῦ παρελθόντος οὐχὶ πλέον κατ' εὐθὺ τε καὶ ἀκριβῶς τὴν ῥηματικὴν ἐννοίαν τῆς κυρίας προτάσεως προσδιορίζουσιν.

adurebat capillum Cic. de off. 2, 25· ... cum mendaci homini ne verum quidem dicenti credere soleamus, ... de divin. II 71,146· nos vero... longe multumque superamur a bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios atque abundantes nihil laborantibus, nobis autem aut vix aut ne vix quidem suppetunt multo labore quaerentibus de fin. II 34,111.

Διὰ τῆς μεταφραστικῆς ταύτης ἀνακριβείας παρεκάμφθη ἡ λεκτικὴ ἀνωμαλία τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἐπετεύχθη ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ ἔννοια συμφωνοτέρα τῷ πραγματικῷ σκοπῷ τοῦ ποιητοῦ. Διὰ τῆς χρήσεως τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστώτος, τοῦ παρατατικοῦ δηλαδή ἢ ἐξελικτικοῦ τοῦ παρόντος, ἔχομεν πλέον τὴν φυσικὴν καὶ εὐλογον ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μωυσῆς διατεμὼν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐχάρασσε συγχρόνως τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Λατῖνος μεταφραστὴς ὑπὸ τὸ κράτος πιθανώτατα τῆς εὐφροσύνου πίστεως, ὅτι διὰ τῆς λεκτικῆς ταύτης μεταποιήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ἐπέτυχεν, ὅπως σαφῶς ἀποδώσῃ τὸν λογισμόν τοῦ ποιητοῦ διορῶντος ἐν τῷ θαύματι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὴν ἀσυνείκαστον ἐν χρόνοις παλαιοῖς ἐξεικόνισιν τοῦ γεγονότος τῆς σταυρώσεως, ἀπέδωκε τὸ «χαράξας» οὐχὶ διὰ τοῦ incidere ἢ τοῦ inscribere, ἀλλὰ διὰ τοῦ figurare, ὅπερ τῷ ἑλληνικῷ «σχηματίζειν» ἰσοδυναμοῦν ἐναργέστερον παρέχει ἡμῖν τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς συμβολικῆς παραστάσεως πράγματός τινος, οἷον: ...mobilis articulatus nervorum daedala lingua | formaturaque laborum pro parte figurat Lucr. IV 549 κέξ. — os tenerum pueri balbumque poeta figurat Hor. epist. II 1, 126.

Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι πλὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Christ-Paranikas πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, καὶ ἐν τῇ PG ἄρα, ἔχομεν ἐν τῷ κειμένῳ τὴν συνοπτικὴν ἢ συντελικὴν μετοχὴν οὐχὶ μέλλοντος: «πεζεύσονται», ὅπερ καὶ ὀρθότερον θὰ ἦτο, ἀλλὰ τοῦ παρελθόντος: «πεζεύσαντι». Κατὰ ταῦτα, εἴ τις ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὀρθότεραν γραφὴν τοῦ Christ-Paranikas: «πεζεύσονται», θὰ ἄφειλεν, ὅπως μεταφράσῃ ἐν τῇ λατινικῇ ὡδε: Israeli iter facturo ἢ pedibus ituro κ. οὐ. κ. Πρβλ.: P. Servilius... adest de te sententiam laturus Cic. in Verr. I 21, 56· ... Senones Galli... ad Clusium venerunt legionem Romanam castraque oppugnaturi Liv. X 26, 7· ...ac densos fertur (sc. Priamus) moriturus in hostis Verg. Aen. II 511. Πάντως, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ τῆς PG ἔχομεν τὴν συνοπτικὴν ἢ συντελικὴν μετοχὴν τοῦ παρελθόντος: «πεζεύσαντι», ἔδει, ὅπως κατὰ τὴν ὀφειλομένην ἀντιστοιχίαν κῆται ἐν τῇ ἐν λόγῳ λατινικῇ μεταφράσει αὐτῆς οὐχὶ: iter facienti, ἀλλὰ: qui iter fecit. Φαίνεται, ὅτι ὁ μεταφραστὴς διέγνω πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὴν λεκτικὴν καὶ ἐννοιολογικὴν ἀταξίαν, ἣτις θὰ προέκυπτεν ἐκ τοιαύτης τινὸς ἀκριβοῦς ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἀποδόσεως τῆς οικείας μετοχικῆς φράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, καὶ πρὸς ἄρῃαν τῆς ἀνωμαλίας ἐποιήσατο χρῆσιν μετοχῆς τοῦ ἐνεστώτος: iter facienti, δι' ἧς

λέγεται, ὅτι ὁ Μωυσῆς διέτεμε τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης χάριν τῶν Ἰσραηλιτῶν «πεζεούντων», τ. ἔ. «πορευομένων» που ἐν τῷ μεταξύ ἀνεξαρτήτως τῆς πράξεως τοῦ Μωυσέως. Τοιοῦτόν τι θὰ ἠδύνατο βεβαίως, ὅπως λεχθῆ ἔν τινι μέτρῳ περὶ τῆς πορείας τῶν Ἑβραίων ἀπὸ Αἰγύπτου μέχρι τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης δεκτοῦ γινομένου ἐν τινι στιγμῇ, ὅτι ὁ Μωυσῆς προεπορεύθη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀφίκετο εἰς τὴν Ἐρυθρὰν, διέτεμε αὐτὴν καὶ ἀνέμενεν ἐκεῖ τὴν ἀφιξίν τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ περὶ τῆς πορείας αὐτῶν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάσσῃ, διότι τῆς πορείας ταύτης ἔδει, ὅπως προηγηθῆ ὅπωςδῆποτε ἡ θαυμασία διάστασις τῶν ὑδάτων. Νῦν καθίσταται ἡμῖν ἐναργῆς ἡ ἐννοιολογικὴ ἀτάξια καὶ τῆς ἀνωτέρω ἐν τῇ οἰκείᾳ περικοπῇ αὐτοῦ κειμένης φράσεως Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου: «ὁ Μωυσῆς... τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε θάλασσαν ὑπὲρ τῶν Ἰσραηλ πεζεούντος ταύτην».

Διὰ τῆς φράσεως: *idem vero per reductionem supra Pharaonem cum curribus percutiens univit* ἀποδίδεται ἐν τῇ ἐν λόγῳ λατινικῇ μεταφράσει τῆς ὠδῆς ἡμῶν οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας καὶ σαφηνείας ἡ φράσις τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου: «τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς Φαραῶ τοῖς ἄρμασι κροτήσας ἤνωσεν». Ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα ἔχομεν πάλιν μετοχὴν ἀορίστου, συνοπτικοῦ δηλονότι ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος, μετὰ τοῦ ἐπιρρηματικοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ τρόπου ἐν τῷ ἀναγκαίῳ συνδυασμῷ αὐτοῦ μετὰ τῆς ὀφειλομένης χρονικῆς χροιάς καὶ ἐφ' ὅσον κατ' ἀκολουθίαν δηλοῦται δι' αὐτῆς διαδικασίας τις προηγηθεῖσα τῆς ἐνώσεως τῶν ὑδάτων, ἔδει, ὅπως ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει γένηται χρῆσις ἀφαιρετικῆς ἀπολύτου τῆς μετοχῆς τιθεμένης ἐν χρόνῳ παρακειμένῳ (*perfectum*): *eodem percusso...* Ἄντ' αὐτοῦ ἐτέθη ἡ παρατακτικὴ καὶ ἐξελικτικὴ μετοχὴ τοῦ ἐνεστώτος: *percutiens* καὶ δὴ καὶ ἐν ἀτάκτῳ αὐτῆς συνδυασμῷ μετὰ τοῦ συνοπτικοῦ ἢ συντελικοῦ χρόνου τοῦ παρελθόντος: *univit*. Πῶς θὰ ἠδύνατο, ὅπως συντελεσθῆ ἡ πρᾶξις τῆς ἐνώσεως, ἐφ' ὅσον ἢ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἄγουσα πρᾶξις τῆς πλήξεως τῶν ὑδάτων διατελεῖ εἰσέτι ἐν παρατακτικῇ ἐξελίξει; Διὰ τοῦ ἐμπροσθέντος προσδιορισμοῦ: *per reductionem* ἀποδίδεται ὁ τρόπος τῆς πλήξεως, τοῦ «ἐπιστρεπτικῶς» δηλονότι τοῦ πρωτοτύπου, οὐχὶ ἀκριβῶς. Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἐπίρρημα τοῦτο ἔχει τὴν «διφυᾶ» ἐννοίαν τῆς ἐπιστροφῆς μὲν πρὸς δυσμὰς τοῦ Μωυσέως, τῆς διαδοχικῆς δ' εἶτα ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ καὶ τὰ δεξιὰ πλήξεως τῶν ὑδάτων πρὸς ἐπαναγωγὴν αὐτῶν ὡσεὶ διὰ τινος ἠλεκτρικοῦ ρεύματος εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν τῆς ἐνιαίας καὶ συμπαγοῦς ὑγρᾶς μάζης. Διὰ τοῦ *per reductionem* ὅμως δηλοῦται, ὅτι ὁ Μωυσῆς «ἐπλήττε» (*percutiens*) καὶ «ἤνωσεν» (*univit*) τὰ ὕδατα «δι' ἐπαγωγῆς καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν». Εἶναι οὕτω προφανῆς ἡ ἐννοιολογικὴ τῆς φράσεως ἀρρυθμία, ἡ ἀφόρητος αὐτῆς ταυτολογία. Πῶς θὰ ἠδύνατο ὁ Μωυσῆς, ὅπως «πλήττη» τὰ ὕδατα καὶ «ἐνοῖ» ταῦτα ἐν συνεχείᾳ «δι' ἐπαγωγῆς καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν;»

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν τελευταίαν φράσιν τῆς ἐν λόγῳ λατινικῆς μεταφράσεως: *in latitudine delineans invincibile telum* ῥητέον ὅσα ἀκριβῶς ἐλέχθησαν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν φράσιν: *crucem figurans Moyses*, προσθετέον ὅμως ἐνταῦθα καὶ τόδε ἔτι, ὅτι δηλαδὴ, ἐνῶ ἐν τῇ φράσει ταύτῃ καταδείκνυται ἡμῖν ὁ Μωυσῆς «*διαγράφων τὸ ἀήττητον ὄπλον*» *in latitudine*, οὐδείς ἀντιστοίχως προσδιορισμὸς τοπικοῦ χαρακτῆρος ἐτέθη ἐν ἀρχῇ τῆς μεταφράσεως ταύτης πρὸς δῆλωσιν τῆς περιοχῆς, ἐν ἣ ὁ Ἰουδαῖος πατριάρχης «*ἐχάραξε τὸν σταυρόν*», καὶ οὕτω καταλείπεται ἄνευ τοῦ δέοντος ὑπολογισμοῦ ἢ συζυγία: «*ἐπ' εὐθείας*» — «*ἐπ' εὐρους*». Τὸ «*ἐπ' εὐθείας*» ἀπεδόθη, ὡς εἶδομεν, λίαν ἀστόχως διὰ τοῦ *in directo* καὶ δὴ καὶ ἐν αὐθαιρέτῳ συνδυασμῷ αὐτοῦ μετὰ τοῦ «*διέτεμε*» ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν παράλογον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπορριπτέαν¹.

Τὴν λεκτικὴν σύνθεσιν καὶ τὸ ἐννοιολογικὸν περιεχόμενον τῆς ἐν λόγῳ ῥῆθῆς Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἐρμηνεύει καὶ διασαφεῖ διαφόρως πως ὁ τακτικὸς καθηγητῆς τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Λεωνίδα *Ἰ. Φιλίππιδης*. Τὰ κύρια σημεῖα τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Φιλίππιδου παρεχομένης ἐρμηνείας τοῦ οἰκείου κειμένου, ἐν οἷς αὕτη οὐσιωδῶς διαφέρει τῆς ἐμῆς ἐρμηνείας καὶ ἄτινα διὰ μακρῶν καὶ μετὰ πολλῆς φιλόφρονος εὐπροσηγορίας ἀνέπτυξέ μοι ὁ κ. καθηγητῆς ἐν ἰδιαιτέρῳ, ὃν ἔσχον μετ' αὐτοῦ, ἐπιστημονικῶς διαλόγῳ, εἶναι τάδε²:

1. Οὐχὶ πολὺ διάφορος τῆς ἀνωτέρω καταγραφείσης καὶ ἐκτενῶς ἀναλυθείσης λατινικῆς μεταφράσεως τῆς ἐν λόγῳ ῥῆθῆς ἡμῶν εἶναι ἡ ἐν τῇ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Prudentii συνημμένη ἐκδόσει τῶν ὕμνων τοῦ Κοσμᾶ κειμένη λατινικὴ μετάφρασις, ἐφ' ἧς οὕτως αἱ αὐταί, ὡς ἔνω, γραμματικαὶ καὶ φιλολογικαὶ παρατηρήσεις ἰσχύουσιν: *Crucem figurans Moses, in recto baculo Rubrum mare dissecuit Israeli pedibus eunti, hoc autem conversive Pharaonem curribus pulsans univitt, in latitudine describens invincibile telum*. Λίαν ἀνεπιτυχῆς φαίνεται μοι πάλιν ἡ ἐν PG CXXXIII (1864) 1232 d, ἐν τῇ ἐκδόσει δηλαδὴ τοῦ οἰκείου ὑπομνήματος Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, κειμένη λατινικὴ μετάφρασις, ἐν ἣ δεινῶς μετεποίηθη ἡ εἰκὼν τῆς ἀσυνεικίας ποτὲ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ διὰ τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐνώσεως πάλιν τῶν ὑδάτων χαράξεως τοῦ τύπου τοῦ ἀήττητου ὄπλου», τοῦ σταυροῦ δηλονότι, καὶ μετὰ πολλῆς γλωσσικῆς συγχύσεως καὶ αὐθαιρεσίας λέγεται, ὅτι ὁ Μωυσῆς σχηματίσας σταυρόν διὰ ῥάβδου διέτεμε τὴν θαλάσσαν ταύτην καὶ ἐν συνεχείᾳ διέρρηξε τὰ ἄρματα τοῦ Φαραῶ δι' ἀήττητων ὄπλων»: *Moyses crucem virga formando mare Rubrum filiis Israel divisit; Pharaonis autem currus armis invictis dirupit*. Ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ ἑλληνικῶ κειμένῳ κεῖται ἐνταῦθα οὐχὶ: ἀκροτήσας», ἀλλὰ: ἀκρατήσας». Μήπως ἡ παραποίησις τῆς μετοχῆς ταύτης ἐγέννησε παρὰ τῷ μεταφραστῇ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀκράτους», τῆς βιαιᾶς δηλαδὴ καὶ ἀκαταμαχίτου ἐκ μέρους τῶν Ἑβραίων διαλύσεως καὶ συντριβῆς τῶν δυνάμεων τοῦ Φαραῶ, καὶ ἀπέσβεσεν οὕτω παρ' αὐτῷ ἐντελῶς τὴν ὀφειλομένην εἰκόνα τῆς συμβολικῆς ποτε χαράξεως ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ;

2. Ὁ κ. Φιλίππιδης παρακληθεὶς λίαν προθύμως διεξῆλθεν ἀπασαν τὴν παροῦσαν ἐργασίαν μου καὶ κατόπιν ἐπιμελοῦς καὶ ἐμβριθοῦς ἐλέγχου αὐτῆς παρέσχε μοι βαθυγνώμονας καὶ πολυτιμοτάτας ὑποδείξεις πρὸς διεξαγωγὴν ὀρισμένων διορθώσεων, ὀφειλο-

1. Αἱ μετοχαί: «χαράξας» καὶ «διαγράψας» εἶναι οὐχὶ χρονικοῦ, ἀλλὰ τροπικοῦ, χαρακτηῆρος δηλοῦσαι τὸν τρόπον, ὑφ' ὃν ὁ Μωυσῆς ἀντιστοιχῶς τοῦτο μὲν «διέτεμε» τὴν Ἐρυθρὰν, τοῦτο δὲ «ἤνωσεν» αὐτήν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τῶν μετοχῶν τούτων δηλοῦμεναι ῥηματικαὶ ἔννοιαὶ τῆς ἐπὶ τῆς θαλάσσης «χαράξεως» μὲν τὸ πρῶτον, «διαγραφῆς» δὲ ὕστερον, τοῦ σταυροῦ εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῶν ἀντιστοιχῶν παρεμφατικῶν ῥημάτων: «διέτεμε» καὶ «ἤνωσεν» οὐχὶ προτερόχρονοι, ἀλλὰ σύγχρονοι.

2. Ἐν τῇ ἐν λόγῳ ᾠδῇ Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου πρόκειται οὐχὶ περὶ τοῦ διμεροῦς τὸ σχῆμα καὶ συνήθους ἡμῖν σταυροῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἐκείνου καὶ ἀπλουστάτου τὸ σχῆμα σταυροῦ, ὃν ἀπετέλει κορμὸς τις μόνον δένδρου. Τοῦ μονοκέρωτος τούτου σταυροῦ ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν χρόνοις ἀρχαιοτάτοις ὡς εἶδους μαρτυρικῆς σταυρώσεως τῶν εἰς θάνατον καταδικαζομένων ἐπὶ τῷ ἀσπλάγγῳ σκοπῷ συνδυασμοῦ παρ' αὐτοῖς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς ὅσον τὸ δυνατὸν σφοδροτέρων πόνων μεθ' ὅσον τὸ δυνατὸν μείζονος ἐξευτελισμοῦ¹. Ἡ μαρτυρικὴ σταύρωσις συνετελεῖτο δι' ἀναρτήσεως τοῦ μελλοθανάτου ἐκ τοῦ κορμοῦ δένδρου τινός, τοῦ πρωταρχικοῦ τούτου σταυροῦ, χάριν βαθμιαίας οὕτω καὶ ἐπωδύνου αὐτοῦ θανατώσεως. Ὅθεν ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου εἶναι τὸ ἀρχαιότατον σχῆμα τοῦ σταυροῦ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀνάρτησις τοῦ μελλοθανάτου ὁ ἀρχαιότατος τρόπος θανατώσεως. Ἄπασα ἡ ἀρχαιότης σταυρῶν ὀνομάζει τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο ὄργανον θανατώσεως, ὑψηλὸν κορμὸν δένδρου ἢ ἱστόν, μονοειδές καὶ ἀπλοῦν ξύλον, ὅπερ ἐπήγγυτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καθέτως. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ ᾠδῇ ἡμῶν πρόκειται περὶ σχηματισμοῦ ὑπὸ τοῦ Μωυσεῶς ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης δύο κυρίως σταυρῶν ὁμοίων τὸ σχῆμα δυσὶ μονοξύλοις σταυροῖς· ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς ᾠδῆς «ἐχάραξεν» ὁ Μωυσῆς τὸν ἕνα τῶν σταυρῶν τούτων «ἐπ' εὐθείας», ἐν τέλει δὲ τῆς ᾠδῆς «διέγραψεν» οὗτος τὸν ἕτερον τῶν σταυρῶν τούτων «ἐπ' εὐρους».

3. Διὰ τοῦ «ἐπ' εὐθείας» μὲν δηλοῦται ἡ «εὐθεῖα κατεύθυνσις» τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, διὰ τοῦ «ἐπ' εὐρους» δὲ ἡ «κατεύθυνσις τοῦ πλάτους» τῆς θαλάσσης ταύτης.

4. Διὰ τοῦ «τὴν δέ» ἐν τῇ φράσει: «τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς...κροτήσας» νοεῖται οὐχὶ ἡ θάλασσα, ἀλλ' ἡ ῥάβδος.

μὲναν τινῶν ἀλλοιώσεων ἢ μεταβολῶν, μεταθέσεων ἢ προσθηκῶν, βιβλιογραφικῶν συμπληρώσεων ἢ λεκτικῶν βελτιώσεων κ. οὐ. κ., δι' ἃ πάντα καὶ ἐντεῦθεν μυρίαν τὴν χάριν ὁμολογῶ τῷ ἐπιφανεῖ ἐπιστήμονι. Καταπλήσσει ἔντως ὁ κ. Φιλιππίδης τὸν συνομιλητὴν διὰ τῆς ἀχανοῦς αὐτοῦ θεολογικῆς καὶ φιλολογικῆς σοφίας, διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ βιβλιογραφικῆς παρασκευῆς καὶ ἐτοιμότητος, διὰ τῆς ἐκτενοῦς αὐτοῦ καὶ βαθείας γνώσεως οὐκ ὀλίγων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν γλωσσῶν.

1. Πρβλ. Α. Ἱ. Φιλιππίδου, Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς. Ἀθῆναι 1958, σ. 284 κέξ. — Κ. Ἱ. Μερσεντιόου, [Κριτικὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐργασίας ταύτης] ἐν: «Θεολογία» 29 (1958) 616 κέξξ. (=ἀνάτ. [1959], σ. 18 κέξξ.).

5. Διὰ τοῦ «ἐπιστρεπτικῶς» νοεῖται ἐνιαία τις κίνησις τῆς ῥάβδου γενομένη πρὸς πλῆξιν καὶ κρότησιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ πλάτους αὐτῆς.

Οὕτως ὁ κ. Φιλιππίδης παρέχει ἡμῖν ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ῥάβδου διὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ τήνδε κυρίως τὴν ἔννοιαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Μωυσῆς διὰ τῆς διὰ ῥάβδου πρὸς εὐθειᾶν κατεύθυνσιν χαράξεως μονοκέρωτος σταυροῦ ἐχώρισεν ἀλλήλων τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης χάριν τῆς διὰ μέσου αὐτῶν διελάσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν, διὰ τῆς ἐπιστρεπτικῆς δὲ κροτήσεως τῆς ῥάβδου ταύτης ἐναντίον τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραῶ καὶ διὰ τῆς διαγραφῆς οὕτω τοῦ αὐτοῦ πάλιν μονοκέρωτος σταυροῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν νῦν τοῦ πλάτους τῆς θαλάσσης ταύτης ἤνωσε τὰ διεστῶτα ὕδατινα τεῖχη αὐτῆς.

Σχετικῶς παρατηρῶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διαδοχικὴν τάξιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ θέσεων τοῦ κ. καθηγητοῦ τάδε:

1. Ἐν τῇ ἐν λόγῳ ῥάβδῳ Κοσμά τοῦ Ἱεροσολυμίτου πρόκειται κυρίως οὐχὶ περὶ περιγραφῆς τοῦ τρόπου, ὑφ' ὃν ὁ Μωυσῆς διέτεμε πρῶτον τὴν Ἐρυθρὰν καὶ ἤνωσεν εἶτα αὐτήν, ἀλλὰ περὶ μεγαλειώδους πολλῶ μᾶλλον παραστάσεως καὶ καταδείξεως ἡμῖν τοῦ θαύματος τῆς ὑπερφυοῦς ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν διελάσεως τῆς θαλάσσης ταύτης ὡς ἐκτάκτου καὶ θείας εἰκόνας, δι' ἧς διεγράφη ποτὲ κατὰ τινὰ συμβολικὸν τρόπον ὁ ἱερός τύπος τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου. Ὁ τρόπος τῆς διαιρέσεως τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τῆς ἐνώσεως εἶτα αὐτῶν ἐδηλώθη ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ῥάβδῳ ἡμῶν τοῦτο μὲν διὰ τῆς ὀργανικῆς δοτικῆς: «ῥάβδῳ», τοῦτο δὲ διὰ τῆς τροπικῆς φράσεως: «ἐπιστρεπτικῶς κροτήσας» συνυπονοουμένης τῆς ὀργανικῆς ταύτης δοτικῆς, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη πλέον ἀνάγκη δηλώσεως τοῦ τρόπου τούτου καὶ διὰ τῶν μετοχικῶν φράσεων: «σταυρὸν χαράξας» καὶ «διαγράψας τὸ ἀήττητον ὄπλον». αἱ μετοχικαὶ αὗται φράσεις θὰ ἔδει πολλῶ μᾶλλον, ὅπως μεταποιηθῶσιν εἰς παρεμφατικὰς προτάσεις πρὸς δῆλωσιν ὑψηλοτέρου τινὸς καὶ σπουδαιότερου γεγονότος. Κύριος σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ ἦτο οὐχὶ ἡ περιγραφή τοῦ τρόπου τῆς διαιρέσεως πρῶτον καὶ ἐνώσεως εἶτα τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἐφ' ὅσον οὐδαμῶς αὗτος παρέχει ἡμῖν δοκίμιόν τι ἀκριβοτήσεως καὶ γεωγραφικῆς ἢ θεολογικῆς ἐρμηνείας τῶν διαφόρων θαυμάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλ' ἡ ὕψωσις πολλῶ μᾶλλον τῶν ἀναμφισβητήτως συντελεσθειῶν ποτε ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πράξεων τούτων τοῦ Μωυσεῶς εἰς ὑπερφυᾶ καὶ μεγαλειώδη εἰκόνα ὑποτυπώσασάν ποτε ἀνεπισκέπτως τε καὶ ἡμελημένως τὸ μελλοντικὸν γεγονός τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ὕψωσιν ἀκριβῶς τοῦ σταυροῦ ἀναφέρεται ὁ κανὼν τοῦ ὕμνου, οὗ τὴν ἀρχὴν ἀποτελεῖ ἡ ἐν λόγῳ ῥάβδῳ ἡμῶν. Αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητὴς ἐκτενῶς διετάραξεν, ἐθόλωσε καὶ ἠμαύρωσε τὸν κύριον σκοπὸν αὐτοῦ διὰ τῆς δηλώσεως τῆς κυρίας μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰκόνας, τῆς ἀνεπιγνώστου δηλαδὴ καὶ ἀσυνεικιάστου ποτὲ χαράξεως καὶ διαγραφῆς τοῦ τιμίου σχήματος τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἐπὶ

τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, δι' ἀπαρεμφατικῶν τύπων, τῶν μετοχῶν δηλονότι: «χαράξας» καὶ «διαγράψας», τῆς δευτερευούσης δὲ εἰκόνας, τῆς θαυμασίας δηλαδὴ καὶ ὑπερφυοῦς διαιρέσεως πρῶτον, ἐνώσεως δ' εἶτα τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης ταύτης, διὰ παρεμφατικῶν τύπων, τῶν ὀριστικῶν δηλονότι τοῦ ἁορίστου: «διέτεμε» καὶ «ἤνωσεν». Νῦν διὰ τῆς ἐρμηνείας τοῦ καθηγητοῦ κ. Φιλιππίδου ὁ ῥηθεὶς κύριος σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ, ἡ πρώτη καὶ κυρία ὑπόθεσις τῆς ᾠδῆς, ὑποβιβάζεται, νομίζω, ἔτι μᾶλλον εἰς πολὺ κατωτέραν μοῖραν ἔναντι τῆς δευτερευούσης εἰκόνας τοῦ θαύματος τῆς διαίρέσεως πρῶτον, ἐνώσεως δ' εἶτα, τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης δι' ἐπιβαρύνσεως τῶν ἐν λόγῳ μετοχῶν διὰ τοῦ ἐπιρρηματικοῦ χαρακτῆρος τοῦ τρόπου. Οὕτως ἐνεργεῖται ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν οὐχί, ὡς ἔδει, ἡ ὀφειλομένη ὑψωσις τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀτοπὸς τις πολλῶ μᾶλλον καταξίωσις θαύματός τινος ἐκτάκτου μὲν καὶ ὑπερφυοῦς, οὐ ὅμως ἡ ἰδιαιτέρα ἔξαρσις οὐδαμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπετέλει ζωηρὰν καὶ ἐμφανῆ σπουδὴν, ἔφεισιν ἢ προαίρεσιν τοῦ ποιητοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ πλεόν εἶναι ἡμῖν γνωστόν, ὅτι ἡ μετοχή: «κροτήσας» εἶναι τροπικὴ· εἰ λοιπὸν καὶ ἡ μετοχή: «διαγράψας» ὁμοῦ μετὰ τῆς μετοχῆς: «χαράξας» ἦτο κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κ. Φιλιππίδου τροπικοῦ χαρακτῆρος, ἵνα ἔχωμεν τὴν ἀνωτέρω ἤδη καταγραφείσαν ἔννοιαν: «... διὰ τῆς ἐπιστρεπτικῆς δὲ κροτήσεως τῆς ῥάβδου ταύτης καὶ διὰ τῆς διαγραφῆς οὕτω τοῦ αὐτοῦ πάλιν μονοκέρωτος σταυροῦ...», θὰ ἔδει, ὅπως αὕτη ἄτε ὁμοιογενὴς ἐξ ἐπόψεως ἐπιρρηματικοῦ χαρακτῆρος συναφθῆ μετὰ τῆς μετοχῆς «κροτήσας» διὰ τοῦ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου: «καὶ», ὅπερ ὅμως οὐδαμῶς συμβαίνει· αἱ μετοχαὶ αὗται τίθενται ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ παρ' ἀλλήλας ἀσυνδέτως τε καὶ παρατακτικῶς, ὡς τοῦτο πάντοτε γίνεται ἐπὶ τῶν ἀνομοιογενῶν ἐξ ἐπόψεως ἐπιρρηματικοῦ χαρακτῆρος μετοχῶν.

Περαιτέρω παρατηρητέον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι, καθὰ ἤδη τοῦτο ἐν τοῖς ἀνωτέρω κατεδείχθη δι' ἐπαγωγῆς οἰκείων παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, αἱ τροπικαὶ μετοχαὶ ἐκφέρονται συνήθως κατὰ χρόνον ἐνεστώτα, παρατακτικὸν δηλαδὴ ἢ ἐξελικτικὸν τοῦ παρόντος, οἶον: «εἰσὶ δὲ τινες τῶν Χαλδαίων, οἳ ληζόμενοι (= <διὰ ληστείας>) ζῶσι» Ξενοφ. Κύρ. παιδ. III 2,25. Ἀνωτέρω κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν φράσεων: *crucem figurans Moyses—in latitudine delineans invincibile telum* τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τῆς ᾠδῆς ἡμῶν, ἐν αἷς ἑναντίον τῆς ὀφειλομένης ἀκριβοῦς χρήσεως τῶν ῥηματικῶν τύπων ἀποδίδονται διὰ μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος: *figurans—delineans* αἱ ἀντίστοιχοι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῷ κειμένῳ μετοχαὶ τοῦ ἁορίστου: «χαράξας», «διαγράψας», ἐλέχθη, ὅτι αἱ ῥηματικαὶ ἔννοιαι τῶν μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος, τοῦ παρατακτικοῦ δηλαδὴ ἢ ἐξελικτικοῦ τοῦ παρόντος, ἄτε ἐν καταστάσει διαρκείας καὶ παρατακτικῆς ἐξελίξεως διατελοῦσαι χωροῦσι παραλλήλως τε καὶ συγχρόνως ἄλλη τινὶ ῥη-

ματικῆ ἔννοια, τῆ ῥηματικῆ δηλαδή ἔννοια τῆς, ἐξ ἧς αὐται ἐξαρτῶνται, κυρίας προτάσεως, εἴτε εἰς τὸ παρελθὸν εἴτε εἰς τὸ παρὸν εἴτε εἰς τὸ μέλλον ἀνήκει αὐτὴ ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς βαθμίδος. Κατὰ ταῦτα θὰ ἡδύνατό τις ἀνετώτερον, ὅπως ἀποδώσῃ τροπικὸν χαρακτῆρα οὐχὶ ταῖς μετοχαῖς: «χαράξας» καὶ «διαγράψας», ἀλλὰ ταῖς μετοχαῖς κυρίως: «χαράσσαν» (= «διὰ τοῦ χαράσσειν—διὰ χαράξεως συγχρόνως») καὶ «διαγράφων» (= «διὰ τοῦ διαγράφειν—διὰ διαγραφῆς συγχρόνως»). Ἄλλὰ καὶ αἱ μετοχαὶ αὐται τοῦ ἐνεστώτος, καθὰ καὶ αἱ μετοχαὶ τοῦ ἀορίστου, θὰ ἦσαν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, ἐν τῇ ᾠδῇ ἡμῶν λόγῳ τοῦ γνωστοῦ πλέον ἡμῖν ἐννοιολογικοῦ περιχομένου αὐτῆς οὐχὶ τροπικαί, ἀλλ' ἀπλῶς χρονικαί, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μωυσῆς διατεμὼν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐχάρασσε συγχρόνως σταυρὸν, διέγραφε τὸ ἀήττητον ὕπλον. Νῦν σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι αἱ μετοχαὶ τοῦ ἀορίστου, τοῦ συνοπτικοῦ δηλαδή ἢ συντελικοῦ τοῦ παρελθόντος, καθὰ ἤδη τοῦτο ἐν τοῖς ἀνωτέρω πάλιν κατεδείχθη δι' ἐπαγωγῆς οἰκειῶν παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, πολὺ σπανίως ἔχουσι πλησίον τοῦ ὀπωσδήποτε χρονικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ τροπικὸν πῶς χαρακτῆρα, οἷον: «ἐνταῦθα (sc. Θυμβρίῳ) ἦν παρὰ τὴν ὁδὸν κορήνη ἡ Μίδου καλουμένη τοῦ Φρυγῶν βασιλέως, ἐφ' ἣ λέγεται Μίδας τὸν Σάτυρον θηρεῦσαι οἶνῳ κεράσας αὐτὴν» Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 2,13 (= «διὰ τοῦ ἀναμείξει αὐτὴν—δι' ἀναμείξεως πρότερον αὐτῆς μετ' οἴνου»). Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀκριβῶς ἀναμνησθῶμεν, ὅτι αἱ ῥηματικαὶ ἔννοιαι τῶν μετοχῶν τοῦ χρόνου τούτου, οἰουδήποτε αὐται καὶ ἂν εἶναι ἐπιρρηματικοῦ χαρακτῆρος, συνοπτικαὶ καὶ συντελικαὶ οὔσαι, συνειλημμένα δηλαδή καὶ συντελεσμένα ἐν τινι χρονικῷ σημείῳ τοῦ παρελθόντος, εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς ῥηματικῆς ἔννοιας τῆς, ἐξ ἧς αὐται ἐξαρτῶνται, κυρίας προτάσεως ἀπαραιτήτως τε καὶ ἀφύκτως προτερόχρονοι. Κατὰ ταῦτα καὶ αἱ ῥηματικαὶ ἔννοιαι τῶν μετοχῶν: «χαράξας» καὶ «διαγράψας», οἰουδήποτε αὐται καὶ ἂν εἶναι ἐπιρρηματικοῦ χαρακτῆρος, δηλοῦσι πράξεις προτεροχρόνους ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἀορίστων τῆς ὀριστικῆς: «διέτεμε» καὶ «ἤνωσε» δηλουμένας πράξεις. ~~Ἡ χάραξις καὶ ἡ διαγραφὴ τοῦ σταυροῦ ὑπὸ πᾶσαν ἐπιρρηματικὴν σχέσιν καὶ ὑπὸ τὴν σχέσιν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου ἄρα θεωρουμένας τῶν οἰκειῶν μετοχῶν ἐγένετο ὀπωσδήποτε πρὸ τῆς τμήσεως καὶ διαιρέσεως τῶν ὕδατων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν· οὐδεμίαν ἐνταῦθα χρονικὴν σύμπτωσιν ἔχομεν τῶν οἰκειῶν ἀντιστοίχως ῥηματικῶν ἔννοιῶν, ὡς τοῦτο συμβαίνει, καθὰ εἶδομεν, ἐπὶ τῶν μετοχῶν τοῦ ἐνεστώτος, ἀλλὰ τὴν σχέσιν ἀπλῶς τοῦ προτεροχρόνου, ἥτις, καθὰ διὰ πολλῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀνεπτύχθη, ἐκ θεμελίῳ ἀνατρέπει τὸ ὀφειλόμενον νόημα τῆς ᾠδῆς. Ὑπὸ τὸν χρονικὸν ἀπλῶς χαρακτῆρα αὐτῶν παρέχουσιν αἱ ἐν λόγῳ μετοχαὶ τὸ νόημα, ὅτι ὁ Μωυσῆς διέτεμε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ ἤνωσεν εἰτα τὰ ὕδατα αὐτῆς, ἀφοῦ πρότερον ἐχάραξε καὶ διέγραψε σταυρὸν ἐν τόπῳ τινὶ ἐντελῶς~~

διαφόρῳ τοῦ τόπου τῶν γραμμῶν τῆς τμήσεως καὶ ἐνώσεως τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης ταύτης. Ὑπὸ τὸν τροπικὸν πάλιν χαρακτηῖρα αὐτῶν παρέχουσιν αἱ ἐν λόγῳ μετοχαὶ τὸ νόημα ὁμοίως, ὅτι ὁ Μωυσῆς διέτεμε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ ἤνωσεν εἶτα τὰ ὕδατα αὐτῆς διὰ τῆς χαράξεως πρότερον καὶ διαγραφῆς σταυροῦ ἐν τόπῳ τινὶ ἐντελῶς διαφόρῳ πάλιν τοῦ τόπου τῶν γραμμῶν τῆς τμήσεως καὶ ἐνώσεως τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης ταύτης. Οὕτως, εἰ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ καταγραφέντι, εἰς τὸν Μίδακ δὲ ἀναφερομένῳ, χωρὶς τοῦ Ξενοφῶντος ὑπῆρχεν ἡ μετοχὴ τοῦ ἐνεστῶτος: «κεραυνός», θὰ εἶχομεν τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μίδακ ἐθήρευσε τὸν Σάτυρον ἀναμειγνύων τὴν κρήνην μετ' οἴνου καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς διαδικασίας τῆς θήρας· διὰ τῆς μετοχῆς νῦν τοῦ ἀορίστου: «κεράσας» ἔχομεν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μίδακ ἐθήρευσε τὸν Σάτυρον ἀναμειξας πρότερον τὴν κρήνην μετ' οἴνου. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὠρμησεν ὁ Μίδακ εἰς σύλληψιν τοῦ Σατύρου ἐκ τῆς θέσεως ἐκεῖνης, ἐν ἣ οὗτος διεξῆγε τὸ ἔργον τῆς ἐνδελεχοῦς, συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου ἀναμειξεως τῶν ὑδάτων τῆς κρήνης μετ' οἴνου· ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει ὠρμησεν ὁ Μίδακ εἰς σύλληψιν τοῦ Σατύρου ἐκ τινος κρύπτῆς, ἐν ἣ οὗτος κατοπτεῦων ἐναγωνίως ἀνέμενε τὴν ἔλευσιν τοῦ οἰνόφυλλογος Σατύρου εἰς τὴν κρήνην, ἥς πρὸς τοῦτο τὰ ὕδατα λιμνάζοντα ἐκεῖ που ἀφθόνως πρότερον ἀνέμειξε μετ' οἴνου· ἄλλως τε διὰ τοῦ τρόπου τούτου, τῆς ἀπομακρύνσεως δηλαδὴ ἐκεῖθεν τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου, θὰ ἤρητο ἐκ τοῦ λογισμοῦ τοῦ Σατύρου πᾶσα ὑπόνοια, ὅτι δόλον καὶ πλεκτάνην ἐτεκταίνετο τις ἐκεῖ πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα αἱ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὀπωσθήποτε χρονικὰς μετοχὰς τῆς φῶδῆς ἡμῶν: «χαράξας» καὶ «διαγράψας» ὑπάρχουσαι ἀνωμαλῆαι γραμματικοῦ καὶ ἐννοιολογικοῦ χαρακτηῖρος αἴρονται τότε μόνον, ὅταν μεταποιήσωμεν αὐτὰς εἰς παρεμφατικούς ῥηματικούς τύπους, εἰς ἀορίστους δηλαδὴ τῆς ὀριστικῆς: «ἐχάραξε»—«διέγραψεν», ἵνα οὕτως αἱ ὑπ' αὐτῶν δηλούμεναι ῥηματικαὶ ἔννοιαι ἀναλάβωσιν ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς βαθμίδος ἐναντι τῶν ὑπὸ τῶν παρεμφατικῶν πάλιν τύπων: «διέτεμεν»—«ἤνωσεν» δηλουμένων ῥηματικῶν ἐννοιῶν ὑστερόχρονον θέσιν, ὡς τοῦτο τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον τῆς φῶδῆς ἀπαιτεῖ.

2. Ἀναντιρρήτως ὁ πρωταρχικὸς τύπος τοῦ σταυροῦ ἦτο μονόκερος, ἀπλοῦς δηλαδὴ κορμὸς δένδρου, ὅμως ὁ ὕμνογράφος οὐδαμῶς ἦτο δυνατόν, ὅπως ἔχη ἐν τῷ λογισμῷ αὐτοῦ τὸν πρωτόγονον τοῦτον τύπον ἐντελῶς ἕξεν πρὸς τὴν εὐλαβῆ αὐτοῦ πίστιν εἰς τὸν Ναζωραῖον, ἀλλὰ τὸν διμερῆ πολλῶ μᾶλλον τύπον τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου. Καθὰ αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Φιλιππίδης ἐν τῷ μνημονευθέντι ἤδη ἀνωτέρῳ θαυμασίῳ καὶ μνημειώδει ἔργῳ αὐτοῦ μετὰ περιπαθοῦς θρησκευτικῆς κατανύξεως καὶ ἐξόχου ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας περιγράφει, ἦτο ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου διμερῆς ἔχων τὸ σχῆμα, ὅπερ καὶ ἡμεῖς νοοῦμεν ἐκάστοτε ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ ὀνόματος τοῦ σταυροῦ, τὸ σχῆμα δηλαδὴ δοκοῦ διγλύφου ἀποτελουμένης ἐκ κλωνῶς καθέτου, πη-

κτοῦ δηλαδὴ ξύλου, καὶ κλωνὸς ἐγκαρσίου συνηρμοσμένων περὶ τὸ μέσον εἰς τετράπλευρον. Ἐκ ξύλων τεσσάρων δένδρων, κέδρου δηλαδὴ, κυπαρίσσου, φοίνικος καὶ ἐλαίας, ἀπετελεῖτο ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου. Ὁ τὸ σχῆμα τοῦτο κυρίως ἔχων σταυρὸς ἐδέσποζε καὶ δεσπόζει πάντοτε καρδίας τε καὶ λογισμοῦ πάντων τῶν Χριστιανῶν καὶ τοῦ Κοσμῆ ἅρα. Ὁ σταυρὸς οὗτος εἶναι δύναμις πολυδύναμος, βέλος ἀόρατον, φάρμακον ἄυλον, πηγὴ λυσίπονος, ἐπονείδιστος δόξα¹. Ὁ σταυρὸς οὗτος εἶναι Χριστιανῶν ἐλπίς, νεκρῶν ἀνάστασις, τυφλῶν ὁδηγός, ἀπηλιτισμένων ἐλπίς, πεπλανημένων ὁδός, ἀδικουμένων ἐκδικος, χολῶν βακτηρία, πενήτων παραμυθία, πλουσίων χαλινός, ὑπερηφάνων καθίρσεις, ἀκολάστων μετάνοια, τρόπαιον κατὰ δαιμόνων, διαβόλου νίκος, νηπιῶν παιδαγωγός, ἀπόρων εὐπορία, πλεόντων κυβερνήτης, χειμαζόντων λιμῆν, πολεμουμένων τεῖχος, πατήρ ὄρφανῶν, προστάτης χηρῶν, ἀδικῶν κριτής, δικαίων στῦλος, θλιβομένων ἄνεσις, νηπιῶν φύλαξ, ἀνδρῶν κεφαλὴ, πρεσβυτέρων τέλος, φῶς τοῖς ἐν σκότει καθημένοις, βασιλέων μεγαλοπρέπεια, βαρβάρων φιλανθρωπία, δούλων ἐλευθερία, ἀπαιδευτῶν σοφία, ἀνόμων νόμος, προφητῶν κήρυγμα, ἀποστόλων κατάγγεσμα, μαρτύρων καύχημα, μοναζόντων ἄσκησις, παρθένων σωφροσύνη, ἱερέων χαρά, ἐκκλησίας θεμέλιος, οἰκουμένης ἀσφάλεια, ναῶν καθιρσεις, βωμῶν ἀνατροπὴ, κνίσσης ἀφανισμός, Ἰουδαίων σκάνδαλον, ἀσεβῶν ἀπώλεια, ἀδυνάμων δύναμις, νοσοῦντων ἰατρός, λεπρῶν καθαρισμός, παραλυτικῶν σφιγξίς, πεινῶντων ἄρτος, διψῶντων πηγὴ, γυμνῶν τὴν πίστιν σκέπη². Τὸν σταυρὸν τοῦτον λοιπὸν ὑπετύπωσέ ποτε ὁ Μωυσῆς διὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης συντελεσθεισῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ πράξεων, οὐχὶ δὲ τοὺς δενδροειδεῖς σταυρούς, ἀφ' ὧν ἐν χρόνοις παλαιωτάτοις ἀνεκρεμῶντο οἱ εἰς θάνατον καταδικαζόμενοι. Εἰ διὰ τῆς ἐπιστρεπτικῆς κροτήσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πρὸς ἔνωσιν τῶν ὑδάτων αὐτῆς οὐχὶ ἡ σχηματικὴ συμπλήρωσις τοῦ ἱστορικοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἐνοεῖτο, ἀλλ' ἡ ὑποτύπωσις ἀπλῶς τοῦ μονοκέρωτος ἐκείνου καὶ δενδροειδοῦς πρωταρχικοῦ σταυροῦ, τότε ὁ εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος ἡμωμδὸς οὐδέποτε ἐν τέλει τῆς ἐν λόγῳ ῥήθῃς αὐτοῦ θὰ ἐποιεῖτο λόγον περὶ διαγραφῆς ἐπὶ τοῦ εὗρους τῆς θαλάσσης τοῦ «ἀητήτου ὄπλου». Ἐπι πλεον ἀναλογισθῆτω τις ἐνταῦθα, ὅτι ἡ αὐτόματος αὐτῆ καὶ ἀπροβούλευτος ὑποτύπωσις τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἔδει, ὅπως συντελεσθῆ ὑπὸ τοῦ Μωυσέως διὰ τινος διαδικασίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνθέτου καὶ πολυπλόκου, ὡς κατὰ τὴν ἐμὴν ἐρμηνείαν εἶναι ἡ διπλῆ διὰ τῆς ῥάβδου κρότησις τῆς θαλάσσης, ὀριζοντίως τε δηλαδὴ καὶ καθέτως, καὶ ἡ νοερά εἰτα ἔνωσις τῶν διὰ τῆς κροτήσεως ταύτης σχηματισθεισῶν δύο γραμμῶν, τῆς μὲν ὀριζοντίας, τῆς δὲ καθέτου, εἰς τύπον τοῦ διμεροῦς σταυροῦ τοῦ Κυρίου, οὐχὶ δὲ ἡ ἐτανχληπτικὴ καὶ κατ' ἀντιπλῶνιν χήραξις ἢ δια-

1. Χρυσόστ. τῆ ἀγία καὶ μεγάλη Παρσχ. ἐν: PG L (1862) 811.

2. Χρυσόστ. εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν αὐτ., col. 819.

γραφῆ τοῦ ἀπλοῦ ἐκείνου μονοκέρωτος καὶ δενδροειδοῦς σταυροῦ. Ὁ βυζαντινὸς λόγιος καὶ γραμματικὸς Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος λέγει, ὡς εἶδομεν, σχετικῶς περὶ τοῦ Μωυσέως, ὅτι οὗτος «τὰ τῶν ὑδάτων τμήματα ἤνωσε κατὰ τῶν ἀρμάτων τοῦ Φαραῶ ἐπὶ τοῦ πλάτους τῆς θαλάσσης τὸ ἀνίκητον ὄπλον Χριστιανῶν, τὸν σταυρὸν, αἰσθητῶς διαγράψας διὰ τοῦ ἐπ' εὐθείας ἰῶτα καὶ τῆς ἐπιστρεπτικῆς κεραίας». Ἡ ὑποτύπωσις τοῦ ἀπλουστάτου σχήματος τοῦ σταυροῦ, τοῦ μονοκέρωτος δηλαδὴ καὶ δενδροειδοῦς σταυροῦ, οὐδεμίαν πολυπλοκὸν διαδικασίαν θὰ ἀπῆται καὶ οὕτως οὐδεμιᾶς μνείας ἀξία θὰ ἦτο αὕτη ἐν συνδυασμῷ μάλιστα μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ προσώπου τοῦ Μωυσέως ὡς ἐπισήμου τελεσιουργοῦ αὐτῆς. Πᾶν πλήγμα καταφερόμενον ὑπὸ ῥάβδου ἐπὶ οἰαδήποτε προφάσει ἢ ἀφορμῇ ὅπουδήποτε, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης εἴτε ἐν τῷ ἀέρι, καὶ καθ' οἰονδήποτε χρόνον θὰ εἶχε πάντοτε τὴν ἔννοιαν τῆς ὑποτύπωσης μονοκερώτων καὶ δενδροειδῶν σταυρῶν. Τίνα ὅμως ἰδιαίτεραν ἔνοιαν καὶ σημασίαν θὰ εἶχεν οὕτως ἐν τῇ ᾠδῇ ἡμῶν ἡ μνεία τῆς σχηματικῆς κατὰ τινὰ τρόπον χαράξεως ἢ διαγραφῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τῶν ἀπλῶν τούτων μονοξύλων σταυρῶν, ἀφ' ὧν, ὡς ἐλέχθη, ἐν χρόνοις παλαιωτάτοις ἀνεκρεμῶντο οἱ εἰς θάνατον καταδικαζόμενοι;

3. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν τῶν φράσεων: «ἐπ' εὐθείας» καὶ «ἐπ' εὐρους» ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα ἀνωτέρω. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Φιλιππίδου παρεχομένη ἐρμηνεία αὐτῶν διεγείρει τὴν εὐλογον ἀπορίαν, πῶς ἡ «χάραξις» μὲν τοῦ σταυροῦ ἐγένετο πρὸς τὴν «εὐθείαν κατεύθυνσιν» τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἢ «διαγραφῆ» δ' αὐτοῦ πρὸς τὴν «κατεύθυνσιν τοῦ πλάτους» τῆς θαλάσσης ταύτης. Ἄν τις ἐπὶ τοῦ προκειμένου γεωγραφικῶς ἐλέγξῃ τὸ πρᾶγμα, θὰ συναγάγῃ ἀβιάστως τὸ πόρισμα, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ πλήγματος τῆς ῥάβδου τὸ πρῶτον σχηματισθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης γραμμὴ συμπίπτει μετὰ τῆς ἀπὸ τῆς δυτικῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ταύτης διηκούσης γραμμῆς, τ. ἔ. μετὰ τῆς γραμμῆς τοῦ πλάτους αὐτῆς, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τοῦ πλήγματος τῆς ῥάβδου πάλιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς αὐτῆς θαλάσσης τὸ δεύτερον σχηματισθεῖσα γραμμὴ συμπίπτει μετὰ τῆς ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν διηκούσης γραμμῆς, τ. ἔ. μετὰ τῆς γραμμῆς τοῦ μήκους τῆς θαλάσσης ταύτης. Πᾶσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐννοιολογικὴ δυσχέρεια ἢ ἀνωμαλία αἴρεται τότε μόνον, ὅταν θεωρήσωμεν τὰς ἐν λόγῳ φράσεις ὡς ταυτοσημῶς καὶ δηλοῦσας ἐν τινι ἀντιστοιχίᾳ τὴν ἐπίπεδον ἀπλῶς καὶ εὐρεῖαν ἐπιφάνειαν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἐφ' ἧς διὰ τῆς ῥάβδου αὐτοῦ ἐχάραξέ ποτε καὶ διέγραφεν ὁ Μωυσῆς ἀπροβουλεύτως τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου.

4. Ἀνωτέρω κατὰ τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκείας ἐρμηνείας τοῦ βυζαντινοῦ λογίου καὶ γραμματικοῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἱκανῶν πηρῶν: γράμματα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς ἀπεδείχθη ἀτίσιτως, ὅτι διὰ τοῦ «τὴν δὲ» ἐν τῇ φράσει: «τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς... κροτήσας» νοεῖται οὐχὶ ἡ «ῥάβδος», ἀλλ' ἡ «θάλασσα».

5. Ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἀνέπτυξα, διὰ τοῦ «ἐπιστρεπτικῶς» δηλοῦται κατὰ τὴν γνώμην μου τόδε κυρίως τὸ διφυές γεγονός, ὅτι δηλαδή μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὁ Μωυσῆς πρῶτον μὲν ἐστράφη πρὸς δυσμάς, πρὸς τὸ μέρος δηλαδή τῆς προσελύσεως, εἶτα δὲ δις μετὰ κρότου ἐπληξε τὴν θάλασσαν διὰ βάρβδου, ἀπαξ δηλαδή ἐκάτερον τῶν ὑδατίνων τειχωμάτων, εἰς ἃ ἐσκληρύνθησαν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐπάγησαν τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ διπλοῦ τούτου πλήγματος ἤνωσε ταῦτα, ὥσει διὰ παροχητεύσεως δηλονότι διὰ μέσου αὐτῶν ἠλεκτρικοῦ τινος ρεύματος. Ὁ κ. Φιλιππίδης ἐρμηνεύει, ὡς ἀνωτέρω ἀνεγράφη, τὸ «ἐπιστρεπτικῶς» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀπλῶς ἐνιαίας τινὸς κινήσεως τῆς βάρβδου γενομένης πρὸς πλῆξιν καὶ κρότησιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ πλάτους αὐτῆς. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ κ. Φιλιππίδου δέχομαι ἀνεκδοιάστως ὡς ὀρθοτέραν τῆς ἐμῆς μετὰ τῆς διασαφήσεως ὅμως, ὅτι διὰ τῆς κινήσεως ταύτης τῆς βάρβδου διεγράφη ἐπὶ τῆς εὐρείας ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης οὐχὶ μονόκερως τις σταυρός, ἀλλὰ γραμμὴ τις ὀριζοντία, ἥτις διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς διὰ τοῦ πρώτου πλήγματος τῆς βάρβδου σχηματισθείσης καθέτου γραμμῆς ἀπετέλεσέ ποτε τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἀπροβουλεύτως τε καὶ ἀσυνεικάστως πρὸς τοῦτο ἐνεργοῦντος τοῦ Μωυσέως.

Κατακλείω ἐνταῦθα τὴν ἀνάλυσιν καὶ διασάφησιν τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Φιλιππίδου παρεχομένης ἐρμηνείας τῆς ᾠδῆς ἡμῶν. Παρὰ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν οἰκειῶν ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς οὐχὶ εὐχερὲς κατέστη μοι, ὅπως ἔχων ταύτας πρὸ ὀφθαλμῶν μεταποιήσω ἢ ἀλλοιώσω τὴν ἐν τοῖς ἀνωτέρω διὰ πολλῶν θεμελιωθείσης ἐμῆς ἐρμηνείας τῆς ᾠδῆς. Πάντως αἱ ἀντιρρήσεις μου ἀποτελοῦσι προσωπικὴν μου ἀπλῶς γνώμην. Ὁ ἀναγνώστης ἔχει βεβαίως πλήρη ἐλευθερίαν ἐγκρίσεως καὶ ἀναλήψεως ἢ διακρούσεως καὶ ἀποβολῆς τῶν παρεχομένων αὐτῷ ἐνταῦθα ἐνθεν κάκειθεν οἰκειῶν ἐρμηνευτικῶν στοιχείων.

Ὁ καθηγητὴς κ. Φιλιππίδης, ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁποίου ἐθέμεθα τὴν ἐπὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κρίσιν ἡμῶν, ἐπεσημείωσατο τὰ ἀπὸ τοῦ:

« α) Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη παραστήσει ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου τὸν Μωυσῆν χαράσσοντα σταυρὸν ἀγνώστου αὐτῷ σχήματος τῆς μεταμωσαϊκῆς ἐποχῆς;

β) Δύη εἶναι ἢ ἐν τῷ ὕμνῳ ἀντιστοιχία τῶν ἐκφράσεων «ἐπ' εὐθείας» καὶ «ἐπ' εὐρους», ἀφ' ὧν καὶ διευκρινεῖται τὸ ὄλον θέμα, ὡς τε τοῦ γεγονότος ἀφήγησις καὶ ὡς ποιητικὴ αὐτοῦ ἐξεικόνισις.

Ἄν δεχθῶμεν τὸν, καθ' ἡμᾶς, γραμματικῶς τε καὶ πραγματικῶς μὴ εὐσταθεῶντα ἰσχυρισμὸν, ὅτι «ἐπ' εὐθείας» σημαίνει «ἐπὶ τῆς (θαλασσίας) ἐπιφανείας», ἀνακύπτουσι δύο ἐρωτήματα: 1) Ποῦ καὶ πότε σημαίνει «ἐπιφανείαν» ἢ λέξις «εὐθεία»; Γεωμετρικῶς καὶ σχηματικῶς πρόκειται περὶ δύο

ὄλως διαφόρων ἐννοιῶν 2) Πῶς ἐρμηνευτέον τότε τὸ «ἐπ' εὐρους»; Νοητέον ἄνευ ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης τὸ εὖρος; Ἡ παρεισακτέον καὶ εἰς τὸ εὖρος ἐπιφανείας ἐννοίαν, ἀντιστοιχίας χάριν;

Καθ' ἡμᾶς, ἡ πραγματικὴ σημασίαι τῆς ἐκφράσεως «ἐπ' εὐθείας» καθίσταται ἐκδηλὸς ἀπὸ τῆς σημασίας τῆς ἀντιστοίχου «ἐπ' εὖρους» ταύτης σημαίνουσας «ἐπὶ πλάτους», ἐκεῖνη σημαίνει «ἐπὶ μήκους», διὰ τοῦτο δὲ καὶ συμπαρατίθενται κατ' ἀντιστοιχίαν.

γ) Πολὺ φοβούμεθα, ὅτι ἀπὸ τῆς περὶ τὸ γράμμα πολυπραγμοσύνης συνεσιώσθη τὸ πρᾶγμα, ἦτοι κατέστη ἀδύνατος ἡ διὰ τοῦ γράμματος διείσδυσις πρὸς σύλληψιν τῆς ποιητικῆς εἰκόνας τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος, τοῦ γεγονότος ὡς ἐγένετο.

Τὸ γεγονὸς ὡς κίνησις ὑπῆρξεν ἀπλοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μέγα καὶ μεγαλειώδες, ὡς ἀληθῶς θεοπρεπές, θείας δὲ ἀπλότητος ἢ ἐν τῷ ἱερῷ κειμένῳ περιγραφῇ του συστοίχως δὲ τῷ γεγονότι μεγαλειώδους ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ γεγονότος ποιητικὴ σύλληψις τῆς στιχηδὸν ἐξεικονίσεως αὐτοῦ. Ἐξηγοῦμαι:

Πρῶτη φάσις τοῦ γεγονότος (κατὰ τὸ ἐβρ. κείμενον) Ἔξ. 14,16: Ὁ Θεὸς διέταξε τὸν Μωϋσῆν: «καὶ σὺ ὕψωσον τὴν ῥάβδον σου καὶ ἔκλωσον τὴν χεῖρά σου ὑπεράνω τῆς θαλάσσης καὶ διαίρεσον αὐτὴν εἰς δύο». 14,21-22: «καὶ ἦπλωσεν ὁ Μωϋσῆς τὴν χεῖρά του ὑπεράνω τῆς θαλάσσης, ὁ δὲ Κύριος μετετόπισε τὴν θάλασσαν δι' ἰσχυροῦ ἀνατολικοῦ ρεύματος πνέοντος καθ' ἄλλην τὴν νύκτα καὶ κατέστησε τὴν θάλασσαν ξηρὰν καὶ τὰ ὕδατα διεχωρίσθησαν. 22. Οὕτως οἱ Ἰσραηλῖται ἐπροχώρησαν ἀπὸ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, τὰ δὲ ὕδατα ἐσχημάτιζον δι' αὐτοὺς τεῖχος ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν αὐτῶν».

Ὡστε, κατὰ τὸ ἐπίσημον ἱερὸν κείμενον, ἡ κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ χειρονομία τοῦ Μωϋσέως ὑπῆρξεν ἔκτασις τῆς χειρὸς του ὑπεράνω τῆς θαλάσσης, ὕψωσις τῆς ῥάβδου του καὶ κατακόρυφος (ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω) εὐθύγραμμος κίνησις (= «ἐπ' εὐθείας»), συμβολίζουσα τὴν κατὰ μήκος διαίρεσιν τῆς θαλάσσης, ἣτις διαίρεσις ἐπιηκολούθησεν ὡς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ οὐχ ἔμμεσος, διὰ τοῦ Μωϋσέως, ἀλλ' ὡς ἄμεσος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, διελόντος τὰ ὕδατα διὰ τῆς ἐξαποστολῆς βιαίου ἐπωθητικοῦ καὶ ἀνωθητικοῦ ἀνέμου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ σύλληψις τῆς εἰκόνας τῆς πρώτης ταύτης φάσεως τοῦ γεγονότος: Ὁ Μωϋσῆς, ἰστάμενος πρὸ τῶν ἐντρομῶν Ἰσραηλιτῶν παρὰ τὸν βορειότατον (κατὰ τὸν γεωγραφικὸν χάρτην) μυχὸν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὑψώνει, κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν ῥάβδον του ὑπεράνω αὐτῆς, προσατενίζων τὸ ἄλλο μακρὸν ἄκρον τῆς (τὸ νοτιώτατον). Ἀπὸ τῆς μεγαλειώδους ταύτης στάσεως, καταβιβάζει ἐν συνεχείᾳ τὴν ῥάβδον του κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἀνωθεν πρὸς τὰ κάτω, καθέτως ἢ κατακορῦφως, ὡς ἐὶ διαχωρίζων διὰ τῆς ῥάβδου του εἰς

δύο τὴν ὄλην θάλασσαν κατὰ τὸ μῆκος αὐτῆς· τῇ συμβολικῇ δὲ ταύτῃ κινήσει τοῦ Μωϋσέως ἀκολουθεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ διχοτόμος δρᾶσις.

Δευτέρα φάσις τοῦ γεγονότος (κατὰ τὸ ἐβρ. κείμενον) Ἔξ. 14,26: Τῶν Αἰγυπτίων πεζοπονητοπορούντων ἐν μέσῳ βυθῶ, ὁ Θεὸς διατάσσει τὸν Μωϋσῆν: «ἀπλωσον τὴν χεῖρά σου ὀπίω τῆς θαλάσσης, ὥστε τὰ ὕδατα νὰ ἐπανεέλθουν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπὶ τὰς ἀμάξων καὶ ἐπὶ τὸ ἵππικόν των». 14,27. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἐκτελεῖται. (Καὶ ψάλλει ὁ ποιητής: κροτήσας δὲ τὴν ῥάβδον ἐπιστρεπτικῶς τοῖς ἄρμασι Φαραώ...)· καὶ συνεχίζει ἡ Γραφή: «καὶ ἡ θάλασσα ἐπληθύνθη εἰς τὴν κανονικὴν της θέσει 28 καὶ κατεκαλύφθησαν οἱ πάντες καὶ τὰ πάντα».

Τόσον μόνον κατὰ τὸ κείμενον.

Τῆς δευτέρας φάσεως τοῦ γεγονότος ἡ ποιητικὴ ἐξεικόνισις: Ἀπὸ τοῦ κειμένου ὁ ποιητὴς συλλαμβάνει καὶ συμπληρῶν αὐτὸ (τὴν βραχυλογίαν αὐτοῦ, παραλείψαντος τὸ εὐνόητον), προσδιορίζει τὴν κατεύθυνσιν, πρὸς ἣν καὶ καθ' ἣν δέον νὰ καταβιβάσθῃ ἡ ῥάβδος, ὥστε δι' αὐτῆς νὰ σημανθῇ ἡ κατὰ τὸ ἐκατέρωθεν πλάτος πλευροκόπησις τῶν Αἰγυπτίων ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Ἡ κατεύθυνσις λοιπόν, πρὸς ἣν ὁ Μωϋσῆς θὰ κατεβίβασε τὴν ῥάβδον, εἶναι, καθ' ἃ ἀπὸ τοῦ κειμένου συνάγει ὁ ποιητὴς, ἡ «ἐπ' εὐρους» καταβιβάσας ὁμοῦ τὴν ῥάβδον νῦν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ πλάτους, διέγραψε πάλιν μίαν (ὀριζοντίαν) γραμμὴν, ἥτοι (σχηματικῶς) τὸν παλαιὸν σταυρόν.

Οὕτω: διὰ μὲν τῆς πρώτης κατακορύφου κινήσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μήκους τῆς θαλάσσης διεγράφη μίαν φορὰν σταυρὸς τῆς μωσαϊκῆς ἐποχῆς· διὰ δὲ τῆς δευτέρας εὐθυγράμμου κινήσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ πλάτους, διεγράφη πάλιν διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν σταυρὸς σχήματος τῆς μωσαϊκῆς ἐποχῆς, μονόκρουως πάλιν.

Ἀλλὰ διὰ τῶν δύο τούτων εὐθυγράμμων κινήσεων, καθέτου καὶ ὀριζοντίου, ἐσχηματίσθη, χωρὶς νὰ ἐχη τοῦτου συνείδησιν ὁ Μωϋσῆς, ὁ γνώριμος τῷ ποιητῇ σταυρὸς σχήματος τοῦ τοῦ Χριστοῦ, «τὸ ἀήτητον ἕκλον», ἐφ' ᾧ γεγονότι τεθαμβημένος ὁ ποιητὴς, συναστῶν τοὺς δύο σταυροὺς ἐκείνους, ἐκείνας τὰς δύο εὐθείας, πρὸς τοῦτον τὸν ἀπ' ἐκείνων σχηματισθέντα διμερῆ σταυρόν, συνάγει ἀντιστοιχῶς περὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου, ὅτι ἦτο ὑποτόπισις τοῦ ἀντιστοίχου γεγονότος τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς. (Πρβλ. τὸ δοξαστικὸν τοῦ Ἦχου Πλαγίου Α' τῶν Ἀποστίχων: Ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ Θαλάσσῃ...).

Ἐπισημειώτεον, ὅτι, ὡς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ, γλωσσικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀκριβολογοῦντι, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὀρολογία ἡ λέξις σταυρὸς εὐδέποτε κυριολογεῖται ἐπὶ τοῦ διμεροῦς, ὅτι, ὁ ῥωμαϊκὸς ὦν, καλεῖται, εἰς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ κατὰ κυριολεξίαν μονόκρουτος σταυροῦ, *crux patibulata*, ἅτε σύνθετος ὦν ἀπὸ τοῦ καθέτου «σταυροῦ» (*crux*) καὶ τοῦ ὀριζοντίου (*patibulum*). Α. Ι. Φ.